

**T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KIRSAL BÖLGELERDE
GIDA İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNDE
TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ:
AĞRI İLİ ÖRNEĞİ**

Uğur SAĞLAM

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
Yrd.Doç.Dr.Yasemin ORAMAN**

**2006
TEKİRDAĞ**

**T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KIRSAL BÖLGELERDE
GIDA İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNDE
TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ:
AĞRI İLİ ÖRNEĞİ**

Uğur SAĞLAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

Bu Tez 28. 07. 2006 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Tarafından Kabul Edilmiştir.

.....
Prof. Dr.	Yard. Doç. Dr	Yard. Doç. Dr
İ. Hakkı İNAN	Yasemin ORAMAN	Figen DAĞLIOĞLU
	(Danışman)	

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****KIRSAL BÖLGELERDE GIDA İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNDE
TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ: AĞRI İLİ ÖRNEĞİ****Uğur SAĞLAM****Trakya Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı**

Danışman: Yrd.Doç.Dr.Yasemin ORAMAN

2006, Sayfa: 85

Juri: Prof.Dr. İ.Hakkı İNAN

Yard.Doç.Dr. Yasemin ORAMAN

Yard.Doç.Dr. Figen DAĞLIOĞLU

Bu çalışma ile Türkiye’de faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin genel durumu, Türkiye ekonomisindeki yeri ve Ağrı ilinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri incelenerek bölge ekonomisindeki yerleri hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın diğer bölümünde ise Ağrı ilinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri kırsal bölgelerde gıda işletmelerinin gelişmesine sağlayabileceği katkılar ile kooperatifçilik ve işletmecilik açısından incelenmiştir. Özellikle kırsal bölgelerde kurulacak ve proje uygulanacak kooperatiflerin daha titizlikle seçilmesi, üretime katkı sağlayabilecek kooperatiflere öncelik verilmesi gerekmektedir.

Ağrı ilinde kurulu Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin yöneticileriyle yapılan anket ve görüşmelerde kooperatifçilik faaliyetlerinin yetersiz olduğu görülmüş, yönetici ve ortaklara yönelik eğitim ve rehberlik çalışmaları yapılması ile hammaddelerin değerlendirilerek pazarlanması istenmiştir.

Ağrı ili Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri işletmecilik açısından incelendiğinde çok yetersiz oldukları görülmüştür. Kooperatiflerin gelirleri ortakların ödedikleri sermaye katılım paylarıdır ve kooperatiflerin gerçek manada bir bütçeleri bulunmamaktadır. Kooperatif giderleri yönetim kurulları ve özellikle başkanlar tarafından karşılanmaktadır. Kooperatif ortakları birlikte hareket etme, ortak iş yapma konusunda yeterli bilgi ve kültüre sahip değildirler. Ağrı İlinde kooperatiflerin sadece Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın projelerinden yararlanmak için kurulduğu, projeler sonucunda elde edilen ürünlerin işleyecek tesis olmadığından değerlendirilemediği dolayısıyla projelerin amacına ulaşmadığı görülmüştür. Ağrı ilinde tarımsal ürünler devlet tarafından işletilen süt fabrikası ve et kombinası gibi tesislerde işlenirken bu tesislerin zarar etmesi sonucu kapatılması, il genelinde birkaç küçük tesis dışında işletme bulunmaması nedeniyle tarım ve hayvancılık potansiyelinin değerlendirilemediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Kooperatif, Gıda, Ağrı

ABSTRACT**MASTER THESIS****AGRICULTURE DEVELOPMENT COOPERATIVE ROLE FOR
PRODUCTION MANAGERMENTS DEVELOPMENT IN RURAL REGIONS:
THE EXAMPLE OF AĞRI****Uğur SAĞLAM****Trakya University
Graduate School of Natural And Applied Sciences
Subdivision of Agriculture Economy**

Supervisor: Assist.Prof.Dr.Yasemin ORAMAN

2006, Page: 85

Jury: Prof.Dr. İ.Hakkı İNAN

Assist.Prof.Dr. Yasemin ORAMAN

Assist.Prof.Dr. Figen DAĞLIOĞLU

By this working, general situation of Agriculture Development cooperation in Turkey, the place of Turkish economy and Agriculture Development Cooperation in Ağrı is researched and given information about their places of regional economy. In another part of this working, the utilities which would be able to make for progressive of food enterprise in rural region Agriculture Development Cooperation which gets activation and from the point of view of the cooperation management.

Especially, the cooperatives which will be built in rural region should be chosen carefully and should be given priority. In the questionnaires and negotiations which are done with the managements of Agriculture Development Cooperation in Ağrı, are observed that cooperation is insufficient. In working of education and guiding which is directed towards managements and members in wanted that rough materials should be evaluated and marked. The Agriculture Development Cooperatives of Ağrı are considered as very sufficient when they are researched from the point of view the management. The revenues of the cooperatives are only share of capital participations paid by members however these cooperatives haven't got a realistic budget.

The expenditure of cooperatives are provided by the board of directors especially chairperson. The members of cooperative haven't got enough the knowledge and culture for behaving together and working on a job with each other. It is observed that, in Ağrı, in common, the cooperatives are only built for being profited from the projects of ministry of Agriculture. Finally these projects aren't achieved one's goal can, the products which are got, aren't evaluated because of lack of enterprise for treating. The product in Ağrı was treating in factory like factory of milk and combine of meat which are run by state. These factory's was closed because of damage so, in Ağrı, except several little factories, it is observed that potential of Agriculture and raising livestock aren't evaluated.

Key Words: Agriculture, Cooperative, Food, Ağrı

Sevgili Eşime...

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam esnasında her türlü yardımını, desteğini ve engin hoşgörüsünü esirgemeyen Danışman Hocam, Sayın Yrd.Doç.Dr. Yasemin ORAMAN'a, Bölüm Başkanım Sayın Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN'a, Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyeleri ve Araştırma Görevlilerine, Bitki Koruma Bölümü Araştırma Görevlisi sevgili kardeşim Sayın Özgür SAĞLAM'a teşekkür ederim.

Çalışmalarına imkan sağlayıp destek olan tecrübe ve deneyimlerinden yararlandığım Ağrı Tarım İl Müdürü Sayın Yılmaz ZEREN ve İl Müdür Yardımcısı Sayın Ferhat HAN'a, Ağrı Tarım İl Müdürlüğü Proje ve İstatistik Şube Müdürlüğü ve Destekleme Şube Müdürlüğü personellerine, Ağrı İli Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Sayın Başkan ve Yöneticilerine teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim sırasında her türlü destek ve yardımı sağlayan Kastamonu İl Kontrol Laboratuvarı eski Müdürü Biyolog Sayın Faik KEBECİ'ye, ödev ve sunu hazırlamamda yardımcı olan sevgili arkadaşım Orman Yüksek Mühendisi Sayın Hakan ŞEVİK'e ve yakın ilgi ve destekleriyle çalışmalarımın tamamlanmasında itici güç olan Sevgili Eşim Melek SAĞLAM'a teşekkür ederim.

Temmuz 2006

Uğur SAĞLAM

İÇİNDEKİLER	Sayfa No
ÖZET	I
ABSTRACT	II
TEŞEKKÜR	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÇİZELGELER DİZİNİ	IX
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	3
2.1. Konu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar	3
2.2. Konu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar	3
3.MATERYAL ve METOD	6
3.1. Materyal	6
3.2. Metot	7
4. ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	8
4.1. Doğal durumu	8
4.1.1. Coğrafi yapısı	8
4.1.1.1. Dağlar.....	8
4.1.1.2. Ovalar.....	9
4.1.1.3. Yaylalar.....	10
4.1.1.4. Akarsulardan yararlanma.....	10
4.1.1.5. Göller.....	11
4.1.2. Doğal Bitki Örtüsü	11
4.1.3. Toprak yapısı.....	12
4.1.4. İklim	12
4.2. Nüfus yapısı	13
4.2.1.Nüfusun idari bölünüşü	13
4.2.2. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri	14
4.2.2.1. Göçün başlıca sebepleri.....	14
4.2.2.2. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	14
4.2.3. Nüfus Artış Hızı ve Şehirleşme.....	15
4.3. Altyapı.....	16

4.3.1. Teknik altyapı.....	16
4.3.1.1. Ulaşım.....	17
4.3.1.2. Haberleşme.....	18
4.3.1.3. Enerji.....	19
4.3.2.Sosyal altyapı.....	20
4.3.2.1. Eğitim.....	20
4.3.2.2. Sağlık.....	21
4.4. Tarımsal yapı.....	22
4.4.1. Arazinin tarımsal potansiyellere göre sınıflandırılması.....	23
4.4.2. Sulama durumu.....	24
4.4.3. Bitkisel üretim.....	24
4.4.4. Hayvansal üretim.....	28
4.4.4.1. Hayvan potansiyeli.....	28
4.4.4.2. Hayvansal ürünler üretimi.....	30
4.4.5. Su ürünleri üretimi.....	31
4.4.6 Tarım Tekniği ve Girdi Kullanma Düzeyi.....	32
4.4.7 Üretim Yapan Gıda İşletmeleri.....	33
5. TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN GENEL OLARAK	
İNCELENMESİ.....	34
5.1 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Tanımı, Kapsamı ve Amaçları.....	34
5.1.1 Kooperatifin Tanımı.....	34
5.1.2 Kooperatiflerin Amaçları.....	34
5.1.2.1 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Amaçları.....	34
5.1.2.2 Sulama Kooperatiflerinin Amaçları.....	35
5.1.2.3 Su Ürünleri Kooperatiflerinin Amaçları.....	35
5.1.2.4 Pancar Ekicileri Kooperatiflerinin Amaçları.....	35
5.1.3 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Çalışma Konuları.....	35
5.1.4 Kooperatiflerin Yararları.....	37
5.1.4.1 Ekonomik Yararlar.....	37
5.1.4.2 Yaşam Düzeyini Yükseltmeye Dönük Yararlar.....	37
5.1.4.3 Sosyal Yararlar.....	37
5.2 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Tarihi ve Gelişimi.....	38

5.2.1 Dünyada Kooperatifçiliğin Tarihi ve Gelişimi.....	38
5.2.2 Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihi ve Gelişimi.....	39
5.2.3 Kooperatiflerin Ulusal Ekonomiler Açısından Önemi.....	41
6. AĞRI İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN TARIMSAL KALKINMA	
KOOPERATİFLERİ.....	43
6.1 Ağrı İlinde tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Gelişimi.....	43
6.2 Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Kuruluş İşlemleri, Yönetimleri ve Faaliyetleri..	49
6.2.1 Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Kuruluş İşlemleri.....	49
6.2.1.1 Ortaklık Şartları.....	50
6.2.2 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim Organları.....	51
6.2.2.1 Genel Kurul.....	51
6.2.2.1.1 Kuruluş Genel Kurul Toplantısı.....	52
6.2.2.1.2 Olağan Genel Kurul Toplantısı.....	52
6.2.2.1.3 Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı.....	52
6.2.2.2 Yönetim Kurulu.....	52
6.2.2.3 Denetim Kurulu.....	53
6.3 Ağrı İli Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Hizmetleri.....	53
6.3.1 Destekleme Projeleri.....	53
6.3.1.1 Bakanlık Proje Uygulama Şartları.....	54
6.3.1.2 Yatırım Projeleri.....	55
6.3.1.3 Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi.....	57
6.3.2 Süt Pazarlama.....	57
6.3.3 Tarımsal Girdiler Temini.....	58
6.3.4 Veterinerlik Hizmetleri.....	58
6.3.5 Eğitim Hizmetleri.....	59
7. AĞRI TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN	
FAALİYETLERİ.....	60
7.1. Kooperatif Kurma Nedenleri.....	60
7.2.Kooperatif Faaliyetlerinin Yeterliliği.....	60
7.3. Kooperatiflerin Etkinliği için Öneriler.....	61
7.4 Bakanlık Projelerinin Memnuniyet Derecesi.....	62
7.5 Kooperatiflerin Üst Örgüt (Birlik) Kurmaları.....	62

8. AĞRI İLİ TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN İŞLETMECİLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ	63
8.1 Ağrı İli Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Gelirleri.....	63
8.2 Ağrı İli Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Giderleri.....	65
8.3 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerin Üretim ve Pazarlama Hizmetleri.....	66
8.4 Türkiye’de Kooperatiflerin Üretim ve Pazarlama Faaliyetleri	68
8.5 Ağrı İlinde Kooperatiflerin Üretim ve Pazarlama Hizmetleri.....	71
9. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	73
KAYNAKLAR	83
ÖZGEÇMİŞ	85

ÇİZELGELER DİZİNİ

	Sayfa No
Çizelge 1. Toprak Kullanma Kabiliyet Sınıfları	12
Çizelge 2. Nüfusun İlçelere ve Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı	13
Çizelge 3. Nüfus Artış Hızı	16
Çizelge 4. Karayollarının Türlerine Göre Dağılımları	18
Çizelge 5. İl Merkezinin Önemli Merkezlere ve Diğer İlçelere Uzaklığı	18
Çizelge 6. Telekomünikasyon Durumu	19
Çizelge 7. Elektrik Enerjisinin Kullanım Yerlerine Göre Dağılımı	19
Çizelge 8. Eğitim Kurumları, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları	21
Çizelge 9. Okullaşma Oranları	21
Çizelge 10. Sağlık Kuruluşları, Yatak Sayıları ve Sağlık Personelinin Dağılımı	22
Çizelge 11. Sağlık Göstergeleri	22
Çizelge 12. Arazi Varlığının Kullanım Şekline Göre Dağılım	23
Çizelge 13. Sulama Yapılan Arazi Alanları	24
Çizelge 14. Ağrı İlinde Üretilen Önemli Bitkisel Ürünler	25
Çizelge 15. Tarla Ürünleri Üretim Değerleri	26
Çizelge 16. Sebze Üretim Değerleri	27
Çizelge 17. Meyve Üretim Değerleri	27
Çizelge 18. Hayvan Varlığı	29
Çizelge 19. Hayvansal Ürün Değerleri	31
Çizelge 20. Su Ürünleri Üretim Değerleri	32
Çizelge 21. Ağrı İlinde Tarım Alet ve Makine Varlığı	32
Çizelge 22. Ağrı İlinde Mevcut Gıda Üretim İşletmeleri	33
Çizelge 23. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Tarımsal Amaçlı Kooperatifler	40
Çizelge 24. Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarım Kooperatiflerinin Pazar Payları	42
Çizelge 25. Ağrı İlinde Tarım Kooperatiflerinin İlçelere Dağılımı	43
Çizelge 26. Ağrı İlinde Faaliyet Gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	45

Çizelge 27. Ağrı İlinde Desteklenen Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	46
Çizelge 28. Desteklenmesi Teklif Edilen Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	47
Çizelge 29. Kooperatiflerin Uyguladığı Bakanlık Yatırım Projeleri	56
Çizelge 30. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projeleri	57
Çizelge 31. Kooperatif Kurma Nedenleri	60
Çizelge 32. Kooperatif Faaliyetlerini Yeterli Bulma Oranı	61
Çizelge 33. Yetersiz Bulunan Faaliyetler İçin Öneriler	61
Çizelge 34. Bakanlık Projeleri Uygulamalarından Memnuniyet Durumları	62
Çizelge 36. Ağrı İlindeki Kooperatiflerin Birlik Kurmaları Konusunda Düşünceler	62
Çizelge 36. Yatırım Tutarı Tablosu	64
Çizelge 37. Kooperatiflerin Ortalama Giderleri	65
Çizelge 38. Kooperatiflerin Tarım İl Müdürlüğü Döner Sermaye Saymanlığına Ödedikleri Katkı Payları	66
Çizelge 39. Türkiye’de Kooperatiflerin Ürettiği Ürünlerin Bölgelere Göre Dağılımı	70

1.GİRİŞ

Tarım sektörü, gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun tüm ülkelerin ekonomik hayatında önemli bir role sahiptir. Tarım sektörü insanların beslenmeleri için gerekli gıda maddelerini ve sanayiler için ham madde üreten bu sektör, istihdam için de önemlidir. Tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri ve katkısı azalsa da kırsal yerleşim alanları ekonomik ve sosyal yaşamımızdaki yerini ve önemini hala korumaktadır. Bunun için kırsal bölgelerde yaşayan halkın ekonomik ve sosyal yönden kalkındırılması iş olanaklarının, sosyal adaletin sağlanması, her konuda eğitim ve bilgi yönünden donatılması ellerindeki ürünlerin işlenerek pazarlanması şarttır. Ancak bu şekilde kırsal bölgelerde yaşayan insanlar ekonomiye katkı sağlayabilirler.

Ülkemizde tarım sektörü daha çok küçük işletmelerden oluşmaktadır. Tarım işletmelerinin %85'i 100 dekardan küçük işletmelerdir. Türk tarımının kalkındırılması bu küçük işletmelerin ekonomik ve sosyal yönden kalkındırılması ile mümkündür. Küçük işletmelerin yaşayabilmesi, ekonomik olarak kalkındırılması, ucuz girdi sağlayabilmesi, ürünlerini daha iyi değerlendirebilmesi ve rekabet gücünü artırabilmesi için örgütlenmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde tüccar ve sanayiciler karşısında ezilmeden gelirini artırabilir. Ülkemizde özellikle kırsal bölgelerdeki çiftçiler zaten yeterli bilgiye sahip olmadığından onlara yol gösterecek, onların ürettiği ürünlere pazar olanağı, ucuz girdi ve finansman desteği sağlayacak bir örgütlenmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Bu örgütlenmede yine kendilerinin yönetim ve denetimlerinde etkin olabileceği kooperatiflerdir.

Tarım alanında en etkili çiftçi örgütü olan kooperatifler genel olarak Tarımsal Amaçlı Kooperatifler olarak adlandırılırlar. Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerden ülkemizde en yaygın şekilde örgütleneni Tarımsal Kalkınma Kooperatifleridir. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ortaklarının tarımsal üretimlerini geliştirmek, ihtiyaçları ile ilgili temin, tedarik, işletme, pazarlama ve değerlendirme faaliyetlerinde bulunmak, ortaklarının ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, ekonomik gücünü arttırmak için çalışan kuruluşlardır.

Serbest piyasa ekonomilerinde üretimde hammaddelerin düşük maliyetle sağlanması, ürünlerin ise mümkün olan en yüksek fiyattan pazarlanması esastır. Böyle bir ekonomik yapıda küçük işletmelerin yaşama şansı yoktur. Bu işletmelerin yaşayabilmelerini sağlayacak kuruluşlar kooperatiflerdir. Diğer sektörlerde göre tarımsal üretimde sermayenin devir hızı düşük, risk ve belirsizliğin fazla olması sermaye sahiplerinin bu alana yatırım yapmasını engellemektedir. Tarımsal amaçlı kooperatifler bu durumdaki ekonomilerde açıkları kapatmak ve elinde yeterli gücü olmayan küçük üreticilerin sermayelerini birleştirerek yatırım yapmak zorundadırlar.

Tarımsal ürünleri işleyerek değerlendiren gıda sanayi; imalat sanayinin alt sektörlerinden biridir. Gıda üretimi ve ihracatı açısından önemli bir potansiyele sahip olan ülkemizde, bu potansiyelin değerlendirilebilmesi; gıda üretiminin miktar yönünden olduğu kadar hijyenik kalite ve standart yönünden de yükseltilmesine bağlıdır. Gıda ürünlerinin gerek yurtiçi gerekse yurtdışına pazarlanması sonucunda en az geliri yine bu işte asıl emek harcayan çiftçi olmaktadır. Kırsal bölgelerde ise sanayicinin çeşitli nedenlerle yatırım yapmaması sonucu buralardaki tarım potansiyeli değerlendirilememektedir. Bu gibi durumlarda devreye kooperatiflerin girmesi gerekmektedir. Çiftçinin elindeki ürünü kuracağı tesislerde işleyerek ya da yöredeki özel sektöre ait işletmelere hak ettiği fiyattan pazarlayabilecek olan yine kooperatifler olacaktır.

Ağrı ilinde çeşitli zamanlarda tarımsal kalkınma ve sulama kooperatifleri kurulmuştur. Sulama kooperatifleri hiç faaliyet gösterememiş ve feshedilmiş diğer kooperatifler ise faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ancak yine de tam anlamıyla bir örgütlenme sağlanamamakta ve kooperatifler asıl görevi olan dayanışmayı sağlama amacına ulaşamamaktadır. Bunun en önemli sebebi ortak iş yapma kültürünün yerleşmemesidir. Bunun yanında çiftçilerin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması, yörede ürünleri değerlendirecek tesislerin bulunmaması ve çeşitli dönemlerde ödenen desteklemelerle çiftçilerin ürettikleri ürünün gelirine ihtiyaçlarının azalmasıdır. Gerek hayvancılık gerekse yine hayvancılık için çok önemli olan yem bitkisi ekilebilecek alanın fazlasıyla bulunması nedeniyle Ağrı ilinde kooperatiflerin birlikler aracılığıyla ve özel girişimcilerin yatırımlarıyla buradaki potansiyel mutlaka değerlendirilmelidir.

2.KAYNAK ARAŞTIRMASI

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ve bu ismi almadan önceki adıyla Köy Kalkınma Kooperatifleri hakkında bir çok çalışma bulunmaktadır.

2.1. Konu İle İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar.

Higgins J.B. (1944), “The Co-Operator” adlı eserde kooperatifçiliğin tarihi gelişimi incelenmiştir.

Konopnicki and Vandewalle (1976), tarafından hazırlanan “Cooperation as an Instrument for Rural Development” adlı eserde hizmet ve üretim kooperatifleri, kooperatif ortak ilişkileri ve kooperatif devlet ilişkileri incelenmiştir.

Abrahamsen,M.A. (1980), Agricultural Co-operation in the United States adlı çalışmada Birleşik Devletler’deki tarım kooperatifleri incelenmiştir.

Doherty,N. (1980), Agricultural Co-operation in Israel adlı çalışmada İsrail’de tarım kooperatifleri ve örgütlenmeleri incelenmiştir.

Çıkm (1980), “Une Engue’te Sur Les Cooperatives Agricoles de la Prefecture d Izmir” adlı eserde İzmir İlinde seçilen kooperatif ve üyelerin ilişkileri konuları incelenmiştir.

Gupta and Gaikwad (1981), “A Guide To Management Of Small Farmer’s Cooperatives” adlı çalışmada gelişmekte olan ülkelerde küçük kooperatif işletmelerinin yönetimleri incelenmiştir.

Mülayim, Z.G. (1990), The Fundamental Problems of Turkish Co-operatives and Proposals for Their Solution adlı eserde Türk Kooperatifçiliğinin temel sorunları ve çözüm önerilerinin neler olabileceği incelenmiştir.

2.1. Konu İle İlgili Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar.

Geray (1976), “Üretim Kooperatiflerinin Türkiye’nin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasındaki Rolü” adlı araştırmasında köylerde kooperatifleşme durumu ele alınmıştır.

Mülayim (1979), “Köy Koop’ta Demokratik Gelişme” adlı makalede Köy Koop’un gelişimi hakkında yorumlar yapılmıştır.

Çevik (1981), “Kooperatifler Kanunu ve İlgili Mevzuat” adlı eserinde kooperatifçilik mevzuatı incelenmiştir.

Işık (1983), “Türk Ekonomisinin Kalkınmasında Kooperatifçiliğin Önemi” adlı eserde üretimi artırmada, köy de yaşam seviyelerinin yükseltilmesi, gerekli girdi temini, ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması, tarım ürünlerini işleyen sanayinin kurulmasında kooperatiflerin önemi anlatılmıştır.

İnan (1984), “Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatifinde Grup Tarımının Ekonomik Analizi” adlı tezde tarımda grup çalışması ekonomik yönden incelenmiştir.

İnan (1989), “Ülkemizde Sütçülük Kooperatiflerinin Kurulmasının Önemi” konulu çalışmada süt kooperatiflerinin önemi açıklanmıştır.

İnan (1998), “Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği” adlı eserde tarım işletmelerinin durumları incelenmiştir.

Mülayim (1999), “Kooperatifçilik” adlı eserde, kooperatifçiliğin doğuşu, ilkeleri ve Türk Kooperatifçiliğinin değerlendirilmesi yapılmış ve kooperatifçiliğin sorunları ile çözüm önerileri anlatılmıştır.

İnan ve Kumkale (2002), “Toplam Kalite Yönetiminin Tarımsal Kooperatiflerde Uygulanabilirliği: Trakya Birlik Örneği” adlı çalışmada rekabet koşullarında Tarımsal Kooperatiflerin Toplam Kalite Yönetiminden nasıl faydalanabilecekleri incelenmiştir.

Yıldırım (2003), “Tarımsal Kooperatiflerin Önemi” adlı makalede Türkiye’de tarımsal kooperatifçiliğin gelişimi ve bugünkü sorunları incelenmiştir.

Özdemir ve Başaran,(2004), “Trakya Bölgesi’nde Süt Pazarlamasında Kooperatiflerin Yeri ve Önemi” adlı çalışmada sütün pazarlama problemleri ve kooperatiflerin sütün pazarlanmasındaki rolleri incelenmiştir.

Gül ve Köksal (2004), “Çiftçi Örgütlenmelerinde Yayım Eğitimi” adlı çalışmada çiftçi örgütlenmelerinin gelişmesinde eğitim ve yayımın önemi incelenmiştir.

İçöz (2004), “Dünyada ve Türkiye’de Kooperatifçiliğin gelişimi” adlı çalışmada kooperatifçiliğin tanımı, AB ve diğer bazı ülkelerde kooperatifçilik hareketi, Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişimi incelenmiştir.

Çıkm (2005), “Çiftçiler Neden Örgütlenmeli ?” adlı makalede örgütlülüğün gerekliliği anlatılmış ve kooperatifleşme konusunda bazı istatistiki bilgiler verilmiştir.

Çıkm (2006), “Türkiye Tarımsız, Tarım Kooperatıfsız Kalkınamaz” adlı makalede Türkiye ekonomisinde tarımın önemi ve gelişmesinde kooperatifçiliğın gerekliliğı anlatılmıştır.

3.MATERYAL ve METOT

3.1.Materyal

Bu konunun araştırılmasında birçok değişik materyal kullanılmıştır. Bunlar; Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ve bu kooperatiflerin en yaygın örgütlenme türü olan Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin işleyişi, yapısıyla ilgili bilgiler, bu konu hakkındaki yayınlar, istatistikler, araştırma ve tezler araştırılmıştır.

-Araştırma bölgesi hakkındaki bilgiler güncel olması amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ağrı Valiliği, Tarım İl Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Müdürlüğü, Karayolları Müdürlüğü, Köylere Yönelik Hizmetler Müdürlüğü, Ağrı Ticaret Odası yayınları ve kayıtlardan alınmıştır.

- Hukuki boyuta kaynak olmak üzere Kooperatifler Kanunu, Yönetmelikler, Genelgeler, Uygulama Talimatları, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ve Genel Kooperatifçilik mevzuatı incelenmiştir.

-Ağrı İli Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin faaliyetleri öncelikli olarak Genel Kurul Raporları, Yıllık Faaliyet Raporları, Kooperatif yöneticileri ile yapılan görüşmelerle incelenmiştir.

-Dünyada ve Türkiye’de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin tarihçesi, amaçları, çalışma konuları, örgütlenmeleri incelenmiştir. Konuyla ilgili yazılan yazılar, makaleler, kitaplar taranmıştır.

-Kırsal bölgelerde tarımsal potansiyelin değerlendirilmesinde ve gıda üretiminde kooperatiflerin yapabileceği katkıları incelemek için Gıdaların Üretimi Tüketimi ve Denetlenmesine dair kanunlar, yönetmelikler, tebliğler, Türk Gıda Kodeksi,Türk Gıda Mevzuatı incelenmiştir.

3.2. Metot

Ağrı İli ve İlçelerinde faaliyet gösteren 28 birim kooperatif incelenmiştir. 28 kooperatifin tamamı inceleme konusu olarak seçilmiş ancak 15 adedi ele alınabilmiştir. Diğer kooperatiflerin yöneticilerine ulaşılamamıştır. Her kooperatiften yönetici pozisyonundaki 3'er kişi olmak üzere toplam 45 kişiyle anket ve görüşmeler yapılmıştır.

Kooperatifçiliğin kırsal bölgelerde gelişmesi ve yöre insanına sosyal faydalar sağlaması için gösterdiği ekonomik faaliyetler incelenmiştir. Bu amaçla civar illerde ve diğer bölgelerde kurulmuş olan kooperatiflerin göstermiş olduğu ekonomik faaliyetlerin ortaklara kazandırdığı faydalar incelenmiştir.

Bu faaliyetler içerisinde özellikle Tarım ve Köyişleri Bakanlığının uygulattığı projeler ve uygulama sonuçlarının başarılı olup olmadığı değerlendirilmelidir. Çünkü Ağrı İlinde kooperatiflerin kuruluşlarındaki genel amaç bu projelerden faydalanmaktır. Bu amaçla da Bakanlığın uyguladığı projelerden faydalanan kooperatifler incelenmiştir.

Ağrı ilinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri gelir ve giderleri incelendiğinde tam anlamıyla bir işletme olduğu söylenemez. Kooperatif kurmadaki asıl amaç Bakanlık projesi uygulamak olduğundan üyeler projeler gerçekleşene kadar aidat ödemede çok gönüllü davranmamaktadırlar. Kooperatif giderlerinin büyük çoğunluğu yöneticiler özellikle başkanlar tarafından karşılanmaktadır. Uygulanan Bakanlık projelerinin elde edilen ürünler değerlendirilemediği için kooperatiflerin projelerden sonra işlemediği görülmüştür. Ülke genelinde Ağrı İline benzer kooperatif örgütlerinin proje uyguladıktan sonraki gelişmeleri incelenmiştir.

4.ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

4.1 Doğal Durumu

Ağrı İli 39.05 ve 40.07 kuzey enlemleri ile, 42.20 ve 44.30 doğu boylamları arasında yer almış olup, deniz seviyesinden 1640 m yükseklikte kurulmuştur. Anadolu'nun İran'la bağlantısını sağlayan yolun üzerinde bulunması ile önemi artan ilin doğusunda İran, batısında Muş ve Erzurum, kuzeyinde Kars, güneyinde Van ve Bitlis illeri ve kuzeydoğusunda Iğdır ili bulunmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümü içinde kalan yüksek Anadolu yaylasının devamı üzerinde yer almaktadır. Yüzölçümü 11376 kilometre karedir. Topraklarının %46'sını dağlık alanlar, %29'unu ovalar, %18'ini platolar ve %7'sini yaylalar oluşturmaktadır.

4.1.1 Coğrafi Yapısı

Ağrı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan sınır illerimizden biridir. Ağrı, idari olarak biri merkez ilçe olmak üzere 7 ilçe, 12 belde ve 567 köyden oluşmaktadır.

Ağrı ili ismini Türkiye'nin en büyük yükseltisi olan Ağrı Dağı'ndan almıştır. 1.500-2.400 metre arasında değişen yayla karakterinde, engebeli bir yapıya sahip olan ilin ortasından Murat Nehri geçmektedir. Kuzey ve Güneybatısı sıradağlar ile çevrilidir.

4.1.1.1 Dağlar

Ağrı ilinde dağlar, ilin adıyla özdeşleşecek kadar önemli bir yer tutar. Bunların başında Büyük ve Küçük Ağrı Dağı gelir. Bunlardan başka yükseklikleri 3000m'yi aşan birçok doruğa rastlanır.

Türkiye'nin en büyük dağı olan Ağrı Dağı, Doğubeyazıt ilçesine 15 km uzaklıkta olup, il topraklarının %11'ini kaplayan bir alana oturur. Denizden yüksekliği 5165m'yi

bulmaktadır. Doruk tepesi kükürtlü bir tabaka ile kaplı olduğundan kar tutmamaktadır. Ancak doruğun biraz aşağısından başlayarak 1000m'lik bir bölüm sürekli karla kaplıdır ve burada Türkiye'nin en büyük buzulu bulunmaktadır. Zirvesinde bulutsuz zamanın az olduğu dağ, merkezi bir lav püskürmesi sonucu oluşmuştur. Tepesi dışı doğru kabarık bir koniyi andıran dağın en önemli özelliği küçük tepeler meydana getirmeden, dikine olarak, birdenbire yükselmesidir. Büyük ve Küçük Ağrı Dağı dorukları arasında tabanı 2700m'ye inen Serdarbulak beli bulunur. Ağrı Dağı daha batıdaki Hama Dağı'ndan Çengelli gediği ile ayrılır. Ağrı Dağı'nın zirvesine ilk defa 1829 yılında, Prof. Frederic Parat başkanlığındaki heyet çıkmıştır. Nuh Tufanı ile ilgili olarak, Nuh'un Gemisi'nin burada bulunduğu yolundaki varsayım nedeniyle Ağrı Dağı önemli bir yer teşkil etmektedir.

İlde; Ağrı-Van arasında yükselen, 3343m yüksekliğe sahip Tendürek Dağı, Van Gölü'nün kuzeybatısında sönmüş bir volkanik dağ olan ve 4058m yükseklikteki Süphan Dağı ile Hama Dağı, Aşağı Dağ (3270), Karadağ (3243), Aladağ (3250), Mirgemic Dağı, Çemçi Dağları, Mergezer Dağları, Tahir Dağları, Çift Öküz (Solhan) Dağları ile Mızrak Dağları bulunur.

4.1.1.2 Ovalar

Bölgenin volkanik bir arazi olması sebebiyle, ovalar çöküntü neticesinde meydana gelmiştir. Ovalar daha çok tahıl ekimi yapılan ve mera olarak kullanılan klasik ova tanımının ötesinde, genel anlamıyla, düzlüklerdir.

Ağrı-Eleşkirt Ovası: İlin en büyük ovasıdır. Tabanı derin olmayan yarıklarla kaplı düzlüklerden oluşan bu ovadan Murat Irmağı'nın bazı yan kolları geçer. Toprağının verimliliği ve ulaşımın rahatlığı nedeniyle nüfusun kalabalık olduğu bir yerdir.

Doğubeyazıt Ovası: Rakımı en yüksek olan ovanın, dört bir tarafı dağlarla çevrili olup, 280 metrekarelik bir alanı kapsamaktadır. Az karın yağdığı ovada yazlar kurak geçer. Ovanın toprağı verimli olmadığından tarıma elverişli değildir.

Tutak Ovası: Murat Nehri'nin ikiye böldüğü ovanın, batı tarafında kalan kısmına Antep Ovası, doğusunda kalan tarafa ise Göl Ovası denilmektedir. Göl Ovası, Antep Ovası'na göre daha çok düzlüklerden oluşmaktadır. Su oldukça azdır.

Patnos Ovası: Etrafı çevreleyen dağlardan aşağılara doğru akarsular inmektedir. Bu akarsular daha sonra Murat Nehri'ne karışmaktadır. Patnos Barajı ve Şekerova Barajı'nın suladığı ova tarıma elverişli olup bir çok tarım ürünü yetiştirilmektedir.

4.1.1.3 Yaylalar

Topraklarının %7'sini kaplayan yaylalar, özellikle hayvancılık açısından büyük önem taşırlar. Bunlar geniş otlaklarla kaplı düzlüklerdir.

Aladağ Yaylaları: Doğu Anadolu'nun en engebeli, en yüksek ve en geniş ovalarından biri olan Aladağ Yaylaları, ilin güneyinde bulunmaktadır. Hamur Vadisi'nden Tendürek Dağı'na kadar olan büyük bir alanı kapsamaktadır. Hayvancılık açısından oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir.

Sinek Yaylası:İlin Aladağ Yaylasından sonra ikinci büyüklüğe sahip yaylası olan Sinek Yaylası, Ahtalar Gediği ile Balık Gölü arasında kalan alanı kapsamaktadır.

İlde bunların dışında; Mirgemir- Çakmak (Kılıç) Yaylaları, Davul Yaylası, Kraktin Yaylası, Pani Yaylası ve Katavin Yaylası bulunmaktadır.

4.1.1.4 Akarsulardan Yararlanma

Ağrı topraklarında büyük küçük bir çok akarsu mevcuttur. En önemlileri, Keban Barajı gölüne dökülen Murat Nehri'nin yukarı çığırını oluşturan derelerdir. Fırat'ın en büyük kolu olan Murat Nehri, Tendürek Dağı eteklerinden doğar, Hamur Vadi'sinde Şeryan ve Tathısu ile birleşip Keban yaylarından Fırat Nehri'ne karışır. Irmağa katılan diğer kollar Şıryan (Şerıyan) Deresi dışında, Eleşkirt Deresi, Kopuzdere, Taşlıçay, Körsu, Gelutan Deresi, Ahmetbey Deresi, Küpkıran Çayı ve Mandalık Çayı'dır. İlde

bulunan diğer akarsular ise; Eleşkirt ayı, Murat Suyu, Sarısu ve Balık ayı'dır. Ağrı'da toplam tarım alanı 361.000 hektar olup, bu alanın % 42,4'ü sulanabilir arazilerden oluşmaktadır. Sulanabilir 153.000 ha tarım alanının halen 130.750 hektarında sulama yapılmaktadır. Sulama, DSİ ve Köy Hizmetleri tarafından inşa edilen gölet ve barajlardan, sondaj kuyularından, dere ile ırmaklardan elde edilen sularla gerçekleştirilmektedir.

4.1.1.5 Göller

İl sınırları içinde en önemli göl Balık Gölü'dür. Türkiye'nin en yüksek göllerinden biri olan bu gölde alabalık avlanır. Çevresiyle birlikte oluşturduğu manzara görülmeye değerdir. Ayrıca Büyük ve Küçük Ağrı dağlarının eteklerinde Gölyüzü ve Saz Gölü adlı iki göl daha vardır. Bunların dışında Şeyh ve Danikel gölleri bulunur, ancak bunlar yaz aylarında bir bataklık görünümündedirler.

4.1.2 Doğal Bitki Örtüsü

İlin doğal bitki örtüsü genellikle yüksek plato stepleri görünümündedir. Özellikle 1.000 m yükselti üzerinde ve çevresindeki platolarda yaygın olarak görülen bu step bitkileri Ağrı merkez, Eleşkirt ve Yukarı Murat Irmağı teknesinde yoğunluk kazanmaktadır. Kışların soğuk, sert geçmesi ve oldukça uzun sürmesi, nemlilik durumunun elverişli oluşu, ayrıca yazların kısa ve serin geçmesi yeşilliklerini bütün yıl boyunca koruyan ot türlerinin yetişmesine çok uygun bir ortam hazırlamaktadır. Arazinin %80'i ekime elverişli değildir. Eskiden Ağrı Dağı'nın yamaçları zengin ormanlarla kaplı iken, tahripler neticesinde bugün bitki örtüsü step görünümünü almıştır.

4.1.3 Toprak Yapısı

Topografik açıdan İlin arazi varlığı engebeli yüksek dağ silsileleri ve bunların arasında geniş düzlükleri bir arada ihtiva eder.İlde görülen iklim ve jeolojik yapı farklılıkları ile vejetasyondaki çeşitlilik değişik özelliklere sahip toprakların oluşumuna neden olmuştur

Çizelge 1. Toprak Kullanma Kabiliyet Sınıfları

Toprak Sınıfı	Yüzölçümü (Ha)	Oranı (%)
1. Sınıf Arazi	75.125	6,60
2. Sınıf Arazi	98.055	8,62
3. Sınıf Arazi	110.000	9,67
4. Sınıf Arazi	132.000	11,60
5. Sınıf Arazi	255.000	22,42
6. Sınıf Arazi	426.558	37,50
7. Sınıf Arazi	40.862	3,60
TOPLAM	1.137.600	100,00

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları, 2005, Ağrı.

4.1.4 İklim

Ağrı, iklim özellikleri bakımından Türkiye'nin en karasal ve sert iklim bölgesinde yer alır. Kışları çok soğuk ve kar yağışlı, yazları ise sıcak ve kuraktır. İlkbahar ve Sonbahar mevsimleri çok kısa olan Ağrı ili, Türkiye'nin Erzurum ve Kars illeriyle birlikte en soğuk illeri arasındadır. Ağrı'da, ortalama sıcaklık 6,2 °C olup, tespit edilen en yüksek sıcaklık 35,2 °C ve en düşük sıcaklık -45,6 °C'dir. Yıllık ortalama yağış 326 mm ve yıllık nispi nem % 76,6'dır. Ağrı, Türkiye'nin doğu sınırında, dolayısıyla Doğu Anadolu'nun en doğu ucunda, deniz seviyesinden çok yüksekte ve deniz tesirlerinden uzakta olması sebebiyle şiddetli bir kara iklimine sahiptir. Bunun için kışın sıcaklık çok fazla düşer ve kış mevsiminin uzamasına yol açar. Yazlar sıcak

ve kurak , kışlar soğuk ve kar yağışlıdır.Yazın ve kışın gece-gündüz sıcaklık farkı fazladır. İlkbahar ve sonbahar mevsimleri ılık ve yağışlı geçer.

Aralık, Ocak, Şubat ve Mart ayları kar yağışlarının en yoğun olduğu aylardır.Ağrı'da bulutlu geçen günler genellikle kış mevsiminde görülür. İlkbahar ve sonbahar ayları yağmurlara bağlı olarak açık, parçalı bulut ve kapalıdır. En az bulut görülen aylar, Ağustos ve Eylül aylarıdır. Ancak çoğu zaman yüksek dağlara bulutlar takılır kalırlar.Ağrı'da en düşük basınç 814.9 milibarla Şubat ayında, en yüksek basınç ise 848,4 milibarla Kasım ayında görülmüştür. Yıllık ortalama basınç 820-835 milibardır.Ağrı'da nemin yoğun olduğu aylar, Mart ve Kasım aylarıdır. Ağustos ayında nem oranı düşük seviyededir.

4.2 Nüfus Yapısı

4.2.1 Nüfusun İdari Bölünüşü

Ağrı ilinin nüfusu 528744 dir. Bu nüfusun %44'ü şehirlerde %56'sı kırsal alanlarda yaşamaktadır. Ağrı'da Merkez ilçe dahil, 7 ilçe, (7 bucak), 562 köy ve 370 köy altı yerleşim birimi ile toplam 940 yerleşim ünitesi vardır. Nüfus; iklim bakımından daha elverişli olan yerlere, dere boylarına, akarsu kenarlarına, verimli topraklara ve çoğunlukla ovalık alanlara toplanmıştır.Köylerin yerleşme merkezlerinin konumu şöyledir: 90'ı ovada, 70'i vadide, 157'si dağ eteğinde, 95'i yamaçta, 50'si sırtıdır.

Çizelge 2. Nüfusun İlçelere ve Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

İlçeler	Toplam Nüfus	Kent Nüfusu	Köy Nüfusu	Yüzölçümü (km2)	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	119.743	79.764	39.979	1.497	80
Diyadin	40.768	13.320	27.448	1.297	32
Doğubeyazıt	105.754	56.261	49.493	2.387	44
Eleşkirt	48.892	15.339	33.553	1.545	32
Hamur	22.052	3.865	18.187	916	24
Patnos	135.100	71.829	63.271	1.456	93
Taşlıca	21.839	5.180	16.659	834	26
Tutak	34.596	6.751	27.845	1.544	22
Toplam	528.744	252.309	276.435	11.470	46

Kaynak: 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı , Ağrı, DİE.

4.2.2 Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri

Ağrı nüfusu, hızlı artışı ile dikkati çeker. Nüfus miktarı Türkiye nüfusu içerisinde fazla bir yekun tutmasa bile, ailelerdeki fert sayısına ve doğurganlık oranına göre nüfus artışı her zaman ülke ortalamasının üzerinde olmuştur. Cumhuriyet döneminde (1927) yapılan ilk nüfus sayımına göre Ağrı'nın nüfusu 104 434'tür. Aynı yıl Türkiye nüfusunun toplamı 13.6 milyondur. 1990 Genel Nüfus Sayımı'na göre Ağrı, nüfus büyüklüğü bakımından 43. sıradadır. Nüfusu 500 000'den az iller grubunda yer alan Ağrı, ülke nüfusunun binde (0.773) ünü barındırmaktadır. İl'in nüfus yoğunluğu, ülke ortalamasının yaklaşık yarısı (% 55) düzeyindedir. Bununla birlikte yıllık nüfus artış hızı % 1,9 ile oldukça yüksektir. Doğum oranı ve artış hızı Türkiye ortalamasının üstünde olmasına rağmen, nüfus yerleşmesi açısından تنها sayılır. Çünkü sürekli bir göç olmaktadır. Göç, köyden ilçeye, ilçe veya köylerden büyük şehirlere olmak üzere iki biçimde görülür. Köyden ayrılan aileler ilk aşamada yakın ilçeye yerleşmekte, ancak şehirde aradığını bulamadığı için, ikinci aşamada büyük ve her yönü ile gelişmiş şehirlere olmaktadır.

4.2.2.1 Göçün başlıca sebepleri

- Aşırı ve dengesiz nüfus artışı sonucunda ortaya çıkan işsizlik,
- İklimin elverişsizliği, toprağın az verimli oluşu,
- Askerlik görevini Anadolu'nun değişik yerlerinde yapmış, büyük şehirlerde okumuş, gezmiş veya çalışmış olanların köyünü terk etmesi,
- Tarlada, tarım işlerinde ve hayvancılıkta çalışmama isteği,
- Geçimsizlik ve sosyal huzursuzluk...

4.2.2.2 Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Ağrı nüfusunun yaş dağılımı ülke genelinden biraz farklıdır. Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 0-20 yaş arasındaki insan sayısı il nüfusunun % 62'sini oluşturur. Bu, Ağrı'daki nüfus yapısının genç olduğunu göstermektedir. Her ailede çocuk sayısı çoktur. Nüfusun böylesine dengesiz artışı ve genç neslin çoğunlukta oluşu;

- Erken evlilik,
- Çok çocuk sahibi olma isteği,
- Doğumu kontrol yöntemlerinin iyi bilinmemesi,
- Gelenek ve ihmalkarlıktır.

4.2.3 Nüfus Artış Hızı ve Şehirleşme

2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, Ağrı'nın yıllık nüfus artış hızı % 1,9'dur. Bu oran, %1,4 olan Doğu Anadolu Bölgesi'nin ve %1,8 olan Türkiye ortalamasının üstündedir. Nüfus büyüklüğüne göre sıralandığında 43. sırada yer almaktadır. Şehirleşme oranı % 47,72 ve nüfus yoğunluğu 46 kişi/km²'dir.

Şehirleşme; demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümün adıdır. Demografik açıdan şehirleşme, özellikle kırdan kente yaşanan göçlerle beslenen nüfus yoğunluğuyken, ekonomik açıdan şehirleşme, tarım dışı faaliyetlerin sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmasıdır. Sosyal açıdan şehirleşme ise, farklılaşma, uzmanlaşma, örgütlenme sürecini kapsayan bir dönüşüm ve davranış biçimi olarak ifade edilebilir.

Şehirleşmeden söz etmek için bu üç unsurun bir arada asgari düzeyde gerçekleşmiş olması gerekir. Bu koşullardan birinin (veya ikisinin) gerçekleşmesi, diğerlerinin gerçekleşmemesi durumunda, tam ve gerçek anlamda bir şehirleşmeden bahsetmek söz konusu değildir.

Ağrı'ya bu anlamda bakıldığında şehirleşmenin henüz sağlanamadığı görülmektedir. Yıllar itibariyle gerek kırsal alandan il merkezine, gerekse ilden başka illere yoğun göçler söz konusudur. Özellikle toprak sahibi olamama, tarımda faal nüfus payının genişlemesi, ekilebilir ve sulanabilir alanın azlığı nedeniyle tarımda istenilen gelişmenin sağlanamayışı, hayvancılıktaki gelişmenin düşüş göstermesi, geçim zorluğu, işsizlik, sanayide de gerekli atılımların yapılamaması ve beraberinde milli gelirden alınan payın düşük kalması göçün nedenleri olarak sayılabilir.

Göçler, ağırlıklı olarak kırsal kesimden ilçe merkezlerine veya il dışına yönelmekte, diğer illere de söz konusu olmakla birlikte, genellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlere yönelik olarak gerçekleşmektedir.

İlin nüfus artış hızı 1990 yılı hariç, 1960-2000 yılları arasında yapılan bütün sayımlarda, Türkiye nüfus artış hızının üstünde gerçekleşmiştir.

Çizelge 3. Nüfus Artış Hızı

	Türkiye	D. Anadolu	Ağrı
Toplam nüfus	67.844.903	6.147.603	528.744
Nüfus artış hızı, 1990-2000 (%)	18,34	13,92	19,03
Nüfus yoğunluğu (kişi / km²)	88	43	46
Şehir nüfusu	44.109.336	3.267.692	252.309
Köy nüfusu	23.735.567	2.879.911	276.435
İl ve ilçe merkezi nüfusu (%)	65,01	53,15	47,72
Bucak ve köy nüfusu (%)	34,99	46,85	52,28
İlçe sayısı	847	110	7
Belde ve köy sayısı	37.227	6.195	579
Belde sayısı	680	141	12
Köy sayısı	36.557	6.054	567

Kaynak: 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı, Ağrı, DİE.

4.3 Altyapı

4.3.1 Teknik Altyapı

Gelişmişliğin göstergesi olan teknik alt yapı sektörleri, bir ilin gelişmesinde dikkate alınması gereken önemli parametrelerdendir. Bir ilde teknik alt yapı sektörleri yeterince gelişmeden istenilen nitelikte sosyo-ekonomik bir gelişmenin sağlanması oldukça zordur. Çağdaş iletişim alt yapısı bireysel haberleşmeyi sağlamakla kalmaz aynı zamanda bilgi toplumunu oluşturmada da önemli rol oynar. Ulaştırma hizmeti, ekonominin maliyet yapısını, nüfusun ülke geneline dağılımını, kırsal alanda sosyal gelişmeyi, devlet ve toplum entegrasyonunu etkiler. Ağrı'da teknik alt yapı sektörlerindeki mevcut durum aşağıda verilmiştir.

4.3.1.1 Ulaşım

Ağrı, sınır şehri olması ve İran'a giden uluslar arası transit kara yolunun il içerisinde geçmesi nedeniyle yoğun bir kara yolu trafiğine sahiptir. İilde ulaşım kara yolu ve hava yolu ile sağlanmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ulaşımı sağlayan ana yolların bir kısmı Ağrı il sınırları içinden geçmektedir. Asya'ya açılan bir kapı konumunda olan Ağrı'dan, Gürbulak sınır kapısı ile İran'a ulaşım sağlanmaktadır. İl merkezinden geçen devlet yolu, Ağrı'yı Erzurum üzerinden Orta ve Batı Anadolu'ya bağlamaktadır. Diğer önemli yollar; Doğu Beyazıt-Iğdır-Kars yolu ile Ağrı-Patnos-Van ve Muş yollarıdır.

İilde demir yolu ulaşımı henüz mevcut değildir. Ancak Horasan-Ağrı-Gürbulak sınır kapısı arasında ulaşımı sağlayacak bir demir yolu hattının etüt ve proje çalışmaları yapılmıştır. İilde hava yolu ulaşımı, 1997 yılında hizmete açılan hava alanından Türk Hava Yolları uçakları haftada 2 kez Ankara-Ağrı seferleri ile sağlanmaktadır.

Ağrı tarih boyunca doğu ile batı arasında bir köprü olmuştur. Asya'dan, Avrupa, Anadolu ve Orta Doğu'ya yapılan göçler ve akınlar, Ağrı ve çevresi üzerindeki yollardan yapılmıştır. Hindistan, Çin, Afganistan, Orta Asya ve İran'ın ipekli kumaşları, baharatları ve diğer malları yüzyıllar boyunca Doğubeyazıt üzerinden Anadolu ve Avrupa'ya taşınmıştır.

Günümüzde ulaşım ve taşımacılık günümüzde petrol, sanayi ürünleri, gıda, hammadde vb. olarak devam etmektedir. Ağrı, E80 karayolu ile doğrudan Erzurum ve İran'a, bu yoldan kuzey ve güneye ayrılan yollarla da çevre illere bağlanır. Transit taşımacılık ve nakliyatçılık gelişmiştir. Kara Yolları İyileştirme Projesi (KİP) kapsamında Diyadin ayrımı-Gürbulak arasındaki bölünmüş yol yapımı devam etmektedir.

Çizelge 4. Karayollarının Türlerine Göre Dağılımları

Yolun Çeşidi	Asfalt	Stabilize	Tesviye	Ham yol	Toplam
	(km)				
Devlet yolları	376	61	-	-	392
İl yolları			-	-	45
Köy yolları	89	2.491	1.106	856	4.542

Kaynak: İl Planlama Müdürlüğü, 2002, Ağrı.

Çizelge 5. İl Merkezinin Önemli Merkezlere ve Diğer İlçelere Uzaklığı

İl ve Ülke Adı	Karayolu (km)	İlçe Adı	Karayolu (km)
İstanbul	1.414	Diyadin	60
Ankara	1.065	Doğubeyazıt	95
İzmir	1.647	Eleşkirt	35
Van	230	Hamur	12
Erzurum	187	Patnos	78
Kars	151	Taşlıçay	32
İran	130	Tutak	42

Kaynak: İl Planlama Müdürlüğü, 2002, Ağrı.

4.3.1.2 Haberleşme

Ağrı ili, haberleşme alanında bütün yerleşim birimleri ile her türlü telefon haberleşmesine açıktır. İl genelindeki köylerin hepsinde telefon vardır. İl ve ilçe merkezlerinin tamamı otomatik santral ile çalışmaktadır. Köylerde bulunan manuel santrallerin otomatik hale getirilmesi çalışmaları devam etmektedir. İl genelinde otomatik santral kapasitesi 68.142'dir.

Çizelge 6. Telekomünikasyon Durumu

İletişim Araçları	Abone Sayısı
Toplam santral kapasitesi	68.142
Toplam abone sayısı	53.345
Ankesör	175
Teleks abonesi	17
Data abonesi	144
Telefon bekleyen abone	1.581

Kaynak: İl Planlama Müdürlüğü, 2002, Ağrı.

4.3.1.3 Enerji

Ağrı, enerji ihtiyacını ulusal enerji sisteminden sağlamaktadır. İlde elektriği olmayan yerleşim yeri bulunmamaktadır.

İl genelindeki bütün köy ve mezralar elektrik enerjisine kavuşturulmuş olup, toplam 572 köy ile 418 mezra elektrik hizmetinden yararlanmaktadır. Ağrı Tedaş Müessese Müdürlüğüne toplam 91.974 aboneye elektrik dağıtım hizmetleri götürülmektedir.

Çizelge 7. Elektrik Enerjisinin Kullanım Yerlerine Göre Dağılımı

Kullanılan Birimler	Türkiye	Ağrı
Resmi daireler	4.580.529	20.452
Sanayi işletmeleri	50.489.392	22.110
Tarımsal sulama	2.749.780	2.100
Meskenler	23.559.425	76.350
Ticarethaneler	10.867.292	13.464
Sokak aydınlatma	5.103.921	56.521
Diğerleri	5.597.523	40.190
Toplam (MWh)	102.947.861	231.187

Kaynak: <http://www.tedas.gov.tr>, 2002, Ağrı.

İlde şebeke kaybı (kayıp-kaçak) miktarı 175.627 MWh ile % 43,2 oranında olup, dağıtım hatlarının yanında, öncelikle iletim hatlarında bakım, onarım çalışmaları yapılmak suretiyle ve kaçak kullanımını önlemeye yönelik olarak alınan tedbirlerle bu oranı düşürmek için iyileştirme çalışmalarına devam edilmektedir.

4.3.2 Sosyal Altyapı

Sosyal alt yapı, teknik alt yapı ile birlikte bir ilin kalkınmasının temel kriterlerinden ve göstergelerinden biridir. Sosyal alt yapı sektörlerinden eğitim, nitelikli eleman yetiştirme açısından son derece önemli bir sektördür. İyi eğitilmiş, sağlıklı beslenen, çağın bilgisi ile donanmış, kişisel yeteneklerini geliştirebilen, sentez yapabilen, çevresel duyarlılığı yüksek, toplumsallaşmış bireylerden oluşan toplumlar daha başarılı olmaktadır. Sosyal alt yapı sektörleri arasında bulunan eğitim ve sağlık sektörlerinde Ağrı'da mevcut durum aşağıda verilmiştir.

4.3.2.1 Eğitim

Ağrı, eğitim göstergeleri bakımından Türkiye geneline göre son sıralarda yer almaktadır. İlde okuma, yazma oranı % 68'dir.

Eğitilmiş üretken nüfus, gelişmenin itici bir gücü olacağı için, Ağrı'da ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma bakımından nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyaç yüksektir. Sektör ve alt sektör boyutunda mal ve hizmet üretimi sürekli hale getirmek, rekabet gücü yüksek bir kent ekonomisi oluşturmak için, fiziki alt yapı kadar, sosyal alt yapı ile insan gücü niteliklerinin de geliştirilmesi gerekmektedir.

Ağrı'da, 2002/2003 öğrenim döneminde okul öncesi, ilk öğretim ve liseler olmak üzere toplam 722 okulda, 2.993 öğretmen hizmet vermekte ve 108.498 öğrenci öğrenim görmektedir.

Ayrıca, Erzurum Atatürk Üniversitesine bağlı 4 yıllık hizmet veren Ağrı Eğitim Fakültesi ile 1 Sağlık Yüksek Okulu mevcuttur. Eğitim Fakültesinde 2002-2003 öğretim yılında 1 profesör, 10 yardımcı doçent, 31 öğretim görevlisi, 11 okutman, 24 araştırma görevlisi, ve 43 personel görev yaparken 2.841 öğrenci öğretmen yetiştirme programlarına kayıtlı bulunmaktadır.

Çizelge 8. Eğitim Kurumları, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

	Okul öncesi	İlköğretim	Liseler	Toplam
Okul	20	682	20	722
Öğretmen	20	2.595	378	2.993
Öğrenci	463	100.772	7.263	108.498

Kaynak: İl Planlama Müdürlüğü, 2002/2003, Ağrı.

Çizelge 9. Okullaşma Oranları

Eğitim Kurumları	Türkiye	D.Anadolu	Ağrı
İlk okullar	98,01	86,41	80,77
Liseler	36,92	26,33	13,43
Mesleki ve teknik liseler	20,49	9,29	5,38
Yüksek öğrenim (22+ yaş oranı)	8,42	6,13	3,84

Kaynak: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 2000/2001, DPT.

4.3.2.2 Sağlık

Sosyal alt yapının önemli bir unsurunu meydana getiren sağlık sektöründe Ağrı, Türkiye ortalamasının altında bir sağlık standardına sahiptir. Ağrı'da sağlık hizmetleri, 8 hastane, 240 sağlık merkezi, 397 sağlık personeli ve 315 yatak ile verilmektedir.

Çizelge 10. Sağlık Kuruluşları, Yatak Sayıları ve Sağlık Personelinin Dağılımı

Sağlık Kurumu	Sayısı	Personel Unvanı	Personel Sayısı
Hastane sayısı	8	Hekim sayısı	104
Devlet	7	Mütehassis hekim	27
SSK	1	Pratisyen hekim	63
Özel	1	Diş hekimi	14
Yatak sayısı	315	Sağlık personeli	288
Devlet	280	Hemşire	134
SSK	35	Ebe	99
Özel	-	Sağlık memuru	55
Sağlık merkezi	240	Diğer personel	5
Sağlık ocağı	38	Teknisyen	5
Sağlık evi	202	Toplam	397

Kaynak: İl Planlama Müdürlüğü, 2002, Ağrı.

Çizelge 11. Sağlık Göstergeleri

Sağlık Göstergeleri	Türkiye	D.Anadolu	Ağrı
	On bin kişiye düşen sayılar		
Hekim sayısı	12,70	7,54	2,38
Diş hekimi sayısı	2,22	0,61	0,30
Eczane sayısı	2,94	1,21	1,19
Hastane yatağı sayısı	23,04	17,87	5,30
Bebek ölüm oranı (‰)	43,00	53,36	58,00

Kaynak: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 2000, DPT.

4.4 Tarımsal Yapı

Tarım sektörü, Ağrı ekonomisinde ilk sırada yer almaktadır. 1.137.600 hektarlık toplam arazinin 361.000 hektarı tarımda kullanılmaktadır. İl aktif nüfusunun % 73,4'ü tarım sektöründe çalışmaktadır.

İlde, karasal iklim nedeniyle ürün yetiştirme devresinin kısalığı, tarımsal mekanizasyon yetersizliği, sulama imkanlarının sınırlı olması ve halen bilinçsiz olarak ilkel yöntemlerin kullanılması gibi nedenlerle tarımsal üretim yeterli değildir. Buğday, şeker pancarı, arpa, patates ve lahana ilin başlıca ürünleridir.

4.4.1 Arazinin Tarımsal Potansiyellere Göre Sınıflandırılması

İlde, tarım arazilerinin % 69'u 100 dekardan küçük, % 31'i ise 100 dekar ve üzeri arazilerden oluşmaktadır. Türkiye genelinde olduğu gibi, Ağrı'da da tarım arazileri her geçen gün parçalanarak küçülmektedir. Ancak, ataerkil aile yapısının hakim olması nedeni ile araziler aile reisinin üzerinde görünmekte ve devir işlemlerinin uzun ve masraflı olmasından dolayı da bu küçülme resmi kayıtlara yansımamaktadır.

Yıllar itibarı ile ilin tarım alanlarının miktar olarak değişmesinin en büyük nedeni, çayır-mera alanlarının sürülerek tarla haline getirilmesi sonucu ve nadas alanlarındaki değişmelerden kaynaklanmaktadır.

Arazi kullanım oranlarına bakıldığında il toplam arazisinin % 31,73'ünü tarıma elverişli arazi, % 48,93'ünü çayır-mera arazisi, % 14,89'unu yayla arazisi ve % 4,45'ini diğer araziler oluşturmaktadır.

Çizelge 12. Arazi Varlığının Kullanım Şekline Göre Dağılımı

Arazi Kullanım Şekli		Miktar (Ha)	Oran (%)
Tarıma elverişli arazi	Tarla arazisi	360.222	31,73
	Meyvelik	62	
	Sebzelik	716	
Çayır-Mera		556.600	48,93
Yayla arazisi		169.350	14,89
Diğer araziler		50.650	4,45
Toplam		1.137.600	100,0

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

4.4.2 Sulama Durumu

Ağrı'da toplam tarım alanı 361.000 hektar olup, bu alanın % 42,4'ü sulanabilir arazilerden oluşmaktadır. Sulanabilir 153.000 ha tarım alanının halen 130.750 hektarında sulama yapılmaktadır.

Sulama, DSİ ve Köy Hizmetleri tarafından inşa edilen gölet ve barajlardan, sondaj kuyularından, dere ile ırmaklardan elde edilen sularla gerçekleştirilmektedir. Ağrı'da inşa halinde olan projelerin tamamlanması ve etüt aşamasındaki projelerin de hayata geçirilmesi sonucunda sulanabilen arazi miktarında, ürün çeşitlerinde ve veriminde artışlar olacağı gibi, sağlayacağı katma değer yanında işsizlik de azalacaktır.

Çizelge 13. Sulama Yapılan Arazi Alanları

	Alan(Ha)	Oran (%)
Tarım arazisi	361.000	100,0
Kuru tarım arazisi	208.000	57,6
Sulanabilir arazi	153.000	42,4
Sulanan arazi	130.750	36,2
Devlet yatırımlı sulamalar	(75.750)	(21,0)
Halk sulamaları	(55.000)	(15,2)

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

4.4.3 Bitkisel Üretim

Ağrı'da tarımsal üretim, tahıllar ve endüstriyel bitkiler ağırlıklıdır. Ağrı'da, tarım alanları 1991 yılında 293.563 hektar iken bu miktar sürekli artış göstererek 2005 yılında 361.000 hektar olmuştur. Bu artış çayır alanlarının sürülerek tarla tarımı yapılmasından kaynaklanmaktadır. İlin tarım alanlarının % 60'ı tahıllara ayrılmış ve üretilen tahılların içerisinde arpa ve buğdayın payı % 99 oranındadır.

İldeki toplam tarım alanlarının % 31'i her yıl nadasa bırakılmaktadır. Bu durumun giderilebilmesi için uygulanan nadas alanlarının daraltılması projesi ve yem

bitkileri ekilişlerinin desteklenmesi ve teşvik edilmesi gereklidir. İlin sebze ve meyve üretimi için kullandığı arazi oranı ise sulanan arazi miktarı yüksek olmasına rağmen % 0,2 gibi yok denecek kadar azdır. Bunun sebebi olarak kışın uzun olması ve çiftçilerin sebze ve meyve yetiştiriciliği konusunda istekli olmaması gösterilebilir.

Ağrı ilinde kullanılan tarım topraklarının çok parçalı oluşu ve bunlar arasındaki sınırlar toprakların etkin kullanımında sorunlara yol açmaktadır. İl genelinde arazilerin miras yönünden parçalanmasından kaynaklanan sınırlar nedeniyle önemli oranda tarım alanı kullanım dışı kalmaktadır.

İlde, çayır ve meralar bakımsızlık ve aşırı otlatma nedeniyle bozulduğundan yem bitkileri ekimi çok düşük ve silaj tekniği uygulanmamaktaydı. Kış aylarının uzun geçmesi nedeni ile hayvanlar gereği gibi beslenememekte ve hayvanların ihtiyacı tahıl samanı ile karşılanması yoluna gidilmektedir.

Çizelge 14. Ağrı İlinde Üretilen Önemli Bitkisel Ürünler

Ürünün Cinsi	Ekim Alanı (Ha.)	Üretim Miktarı (Ton)
Buğday	155.750	216.830
Arpa	60.550	95.245
Yonca	15.050	85.134
Korunga	4.390	14.307
Fiğ	1.688	4.072
Şeker Pancarı	6.553	230.780
Mısır (Silaj)	59	3.272
Kavun	175	4.775
Karpuz	103	2.710
Domates	26	520
Kiraz	3	12

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

Ayrıca, yem bitkileri yetiştiricilerinin en büyük sorunlarından biri de, kaliteli tohumluk bulamamaktır. İlde yem bitkileri üretimini arttırmak içinde tohumluk temini kolaylaştırılarak teşvik ödemeleri yapılmaktadır.

Bu problemler yem bitkilerine verilen yüksek desteklemelerle çözülmeye çalışılmaktadır, meralarla ilgili olarak da yıllık bakım ve gübreleme ile iyileştirme çalışmaları yapılmaktadır.

Çizelge 15. Tarla Ürünleri Üretim Değerleri

Ürünün Adı	Ekiliş Miktarı (Ha.)	Üretim Miktarı (Ton)	Birim Fiyatı (Kg./Ytl.)	Toplam Üretim Değeri (Ytl.)
Buğday	155.750	216.830	0,35	75.890.500
Arpa	60.550	95.245	0,30	28.573.500
Nohut	1.520	1.511	1,20	1.813.200
Fasulye (Kuru)	23	21	2,00	42.000
Mercimek (Yeşil)	596	635	1,50	952.500
Fiğ (Dane)	1.688	4.072	0,26	1.058.720
Ayçiçeği (Yağlık)	1.245	1.509	0,40	603.600
Yonca (K.Ot)	15.050	85.434	0,25	21.358.500
Korunga (K.Ot)	4.390	14.307	0,20	2.861.400
Şeker Pancarı	6.553	230.780	0,12	27.693.600
Patates	795	11.105	0,30	3.331.500
Toplam Üretim Değeri				164.179.020

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

Sebze üretimi ilin ihtiyacını karşılayamayacak kadar düşük düzeyde olup, sebze ekim alanı, üretim miktarının yanında çeşit sayısı da sınırlıdır. Ağrı'da, sebze yetiştiriciliği yaygınlaşmadığı gibi, üretilen sebzeler de ağırlıklı sıcak iklim sebzeleridir. Serin iklim sebzelerinden lahana, turp ve soğan yetiştiriciliği de yapılmaktadır. İlde vejetasyon süresi kısa olan diğer serin iklim sebzelerin üretimini yapmak mümkün olabilmesine rağmen çok sınırlı kalmıştır

Çizelge 16. Sebze Üretim Değerleri

Ürünün Adı	Ekiliş Miktarı (Ha.)	Üretim Miktarı (Ton)	Birim Fiyatı (Kg./Ytl.)	Toplam Üretim Değeri (Ytl.)
Domates	26	520	0,50	260
Fasulye	87	833	1,00	833
Havuç	27	270	0,75	203
Hıyar	175	3.450	0,50	1.725
Kabak (Sakız)	30	553	0,50	277
Lahana (Beyaz)	220	5.825	0,50	2.913
Soğan (Taze)	80	714	0,50	357
Soğan (Kuru)	100	1.500	0,50	750
Turp (Bayır)	11	165	0,75	124
Turp (Kırmızı)	61	915	0,75	686
Karpuz	103	2.710	0,30	813
Kavun	175	4.775	0,30	1.433
Toplam			10.372 YTL	

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

Çizelge 17. Meyve Üretim Değerleri

Ürünün Adı	Toplam Meyve Veren Ağaç Sayısı	Üretim Miktarı (Ton)	Fiyatı (Kg./Ytl.)	Toplam Üretim Değeri (Ytl.)
Armut	870	13	1,00	13,000
Elma (Golden)	980	25	0,50	12,250
Elma (Starking)	950	25	0,50	12,250
Elma (Amasya)	200	5	0,50	2,500
Erik	350	10	0,50	4,750
İğde	500	2	1,50	2,250
Kayısı	3.000	45	0,50	22,500
Kiraz	820	12	0,75	8,625
Vişne	3.040	42	0,75	31,500
Zerdali	400	10	0,50	5,000
Toplam Meyve Üretim Değeri				114,625 YTL

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki iller içerisinde, karasal iklimin en fazla hakim olduğu il olan Ağrı'da, rakımın fazla olması ve iklimin çok soğuk olması nedeni ile meyvecilik gelişmemiştir. Ancak çok sınırlı alanlarda elma, armut, vişne, kiraz ve erik gibi soğuğa dayanıklı türlerden kurulu bahçeler bulunmaktadır.

4.4.4 Hayvansal Üretim

4.4.4.1 Hayvan Potansiyeli

Ağrı, hayvan varlığı açısından önemli merkezlerden birisidir. Büyükbaş hayvan varlığı da önemli olmakla beraber, özellikle koyunculuk tercih edilmektedir. Hayvansal üretim yapan işletmeler genellikle ülke genelinde olduğu gibi küçük işletmelerden oluşmaktadır. Tarımla uğraşan işletme sayısının % 81'i hayvansal ve bitkisel üretimi birlikte yapmakta, % 10'u ise yalnız hayvancılık yapmaktadır. Bu oran ülke geneline göre yüksek olup, bu durum ilin şartlarının bitkisel üretim için elverişli olmamasından dolayı çiftçilerin hayvancılığa yönelmesinden kaynaklanmaktadır.

Geçimlik işletmeler olarak nitelendirilebilecek 1-5 arası hayvana sahip işletmeler daha çok kendi tüketimleri için hayvan beslemektedir. Pazara yönelik rasyonel üretim yapan, ihtisaslaşmış hayvancılık işletmeleri az sayıdadır. İl şartlarına kolayca uyum sağlayan yerli ırk yağlı kuyruklulardan akkaraman ve morkaraman koyun ve keçiler yetiştirilmektedir.

Ağrı'nın, nemli hava kütleleri ile kaplı, rakımı yüksek ve sert karasal iklime sahip olması, ilkbahar başı ve sonbahar sonu soğuk ve donlu günlerin fazla olması nedeniyle, hayvanlar uzun süre meradan yararlanamamaktadır. Bunun sonucu olarak hayvanların yılın 7 ayını ahırda geçirmek zorunda kalması sebebiyle, verimlerinde düşüş olmaktadır. İlde, genel olarak bölge koşullarına adaptasyonu kuvvetli, verimleri düşük yerli ırklar yetiştirilmektedir.

Bölgeye en uygun hayvan ırkının belirlenmesinde, ilde entansif ve ekstansif hayvancılığın bir arada yürütüldüğü kombine yetiştiricilik modeli uygulanması, iklimle ilgili güçlüklerin aşılması açısından faydalı olacaktır.

Hayvanların et, süt ve yapağı verimleri, genetik karakterleri, bakım ve besleme şartları ile çevre faktörlerine bağlıdır. Çok yüksek genetik karaktere sahip ırkların bakım ve beslenme şartlarının kötü olması hayvanların verimlerini düşürmektedir. Yetiştiriciler, verim potansiyeli düşük yerli ırkların, iyi bakım ve besleme şartları altında canlı ağırlık ve verimlerini arttırmaya çalışmaktadırlar.

Ancak, ideal olanı yüksek genetik potansiyele sahip, verimli ırkların bakım ve besleme şartlarını iyileştirerek, verim ve dolayısıyla kazancı arttırmak yoluna gitmektir. İlde, yerli ırklara sahip hayvan sayısı yüksektir. Sığırları melezleme ve seleksiyon yöntemleriyle ıslah etmek, il koşullarına adaptasyon kabiliyeti yüksek olan özellikle Brown-Swiss gibi ırkların çoğaltılması gerekmektedir. Ağrı ilinin sahip olduğu hayvan potansiyeli Çizelge 17’de verilmiştir.

İl arazisinin önemli miktarı çayır-mera ve kışlaklardan oluşmakta, ancak bu alanlar bakımsızlık, ağır olatma ve tekniğine uygun olarak değerlendirilememesi nedeniyle yıllar itibarı ile önemli oranda tahrip olmuştur. İlde önemli bir kaba yem kaynağı olan meraların ıslahı ve korunması önemli bir potansiyele sahip olan hayvancılık açısından gereklidir. İlde, sulanan arazilerde yonca, kuru arazilerde korunga yetiştirilmekte, ancak ilde yem bitkileri üretimi yetersiz durumda olduğundan ve mevcut hayvan sayılarına göre kaba yem ihtiyacı saman ile kapatılmaktadır. Bu durum ise verimi olumsuz etkilemektedir. İlde üretilen ve karma yem hammaddesi olarak kullanılan dane yemler sırası ile buğday, arpa, yonca, korunga ve fiğdir.

Çizelge 18. Hayvan Varlığı

Cinsi	Miktarı	Cinsi	Miktarı
Sığır (Baş)	309.750	Tavuk (Adet)	226.500
Kültür	15.587	Kovan (Adet)	5.520
Melez	58.150	Manda	2.510
Yerli	236.013	At	4.955
Koyun (Baş)	1.352.664	Eşek	6.691
Keçi (Baş)	94.437		

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

4.4.4.2 Hayvansal Ürünler Üretimi

Ülkemizde tarım sektörünün arzulanan düzeye getirilmesi için bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yürüten veya sadece birini yapan üreticilerin işletme ve yatırım sermayesi eksikliklerinin giderilmesi zorunlu bulunmaktadır. Böylece, mevcut üretim kaynaklarından daha etkin yararlanmak suretiyle, tarımsal üretimin il ve ülke ekonomisine katkısı daha da artırılabacaktır.

Türkiye genelinde ekstansif bir yapı gösteren hayvancılık işletmeleri çağdaş gelişme ve ihtisaslaşmanın gereği olarak giderek ensantif bir yapı kazanmaktadır. Hayvansal ürünlerde verim ortalamasını, ıslah çalışmalarına, entansif üretim anlayışının hakim olduğu üretimde ihtisaslaşma ve yem bitkileri üretimine verilecek önem ölçüsünde yükseltmek mümkündür.

Ağrı'da, süt üreticilerinin çoğunluğu küçük aile işletmeleri şeklinde olup, üretilen süt miktarının az olmasından dolayı da kendi ihtiyaçlarında kullanılmakta, artan miktar ise çiğ olarak market sütçülüğü, peynir ve çökelek yapılarak değerlendirilmektedir.

Kırmızı et ve et ürünleri ise koyun, keçi, sığır besicileri tarafından doğrudan pazarlamaktadırlar. İlde canlı hayvanlar mal pazarında, yeni üreticiler ve diğer illerden gelen tüccarlar aracılığı ile pazarlanmakta ve tüketiciye ulaştırılmaktadırlar. İlde tavukçuluk gelişmemiş olup, tavukçuluk diğer faaliyetlerde olduğu gibi küçük aile işletmeleri şeklinde yapılmaktadır.

Arı kovanı sayısında son yıllarda düşüş görülmektedir. Arıcılık açısından ilin iklimi herhangi bir sorun teşkil etmediği gibi, çok üstün nitelikli bitki kompozisyonu ile meralar önemli bir potansiyel teşkil etmesine rağmen yeterince değerlendirilememektedir. Ağrı'da hayvan potansiyelinden elde edilen hayvansal ürün miktarları Çizelge 18'de verilmiştir.

Çizelge 19. Hayvansal Ürün Değerleri

Ürünün Cinsi	Yıllık Üretim Miktarı		Birim Fiyatı (Kg./Ytl.)	Toplam Üretim Değeri (Ytl.)
Sığır Eti	3.310	ton	8,00	26.480.000
Koyun Eti	2.275	ton	8,00	18.200.000
Keçi Eti	820	ton	8,00	6.560.000
İnek Sütü	82.206	ton	0,70	57.544.200
Koyun Sütü	46.980	ton	0,70	32.886.000
Keçi Sütü	3.941	ton	0,70	2.758.700
Bal	140.750	ton	10,00	1.407.500.000
Yumurta	34.965.603	Adet	0,15	5.248.840
Yapağı	1.623	ton	2,50	4.057.500
Deri	6.405	Adet	10,00	598.000
Toplam				1.561.833.240

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

4.4.5 Su Ürünleri Üretimi

Su ürünleri, ülkemizin coğrafi konumu nedeniyle ekonomimize sürekli girdi sağlaması mümkün olan ve giderek artan nüfusun dengeli beslenmesinde protein ihtiyacının karşılanması için daha fazla tüketilmesi gereken doğal kaynaklardır. Bu kaynakların sürdürülebilirliği; korunması, geliştirilmesi ile sosyal ve ekonomik amaçlar doğrultusunda kullanılmasıyla gerçekleştirilmektedir.

Ağrı il merkezi ve ilçelerinde yer ve su sıkıntısı olmadığından iç sularda alabalık üretim çiftlikleri için potansiyel mevcuttur. Su ürünleri yetiştiriciliği açısından Balıklı Göl ve akarsular önemli bir potansiyeldir.

Çizelge 20. Su Ürünleri Üretim Değerleri

Ürünün Adı	Üretim Miktarı (Kg)	Birim Fiyatı (Kg./Ytl)	Toplam Üretim Değeri (Ytl)
Alabalık	5.300	6,00	34.450
Gümeş	8.250	1,50	12.375
Sazan	19.800	1,50	29.700
Tatlısu Kefalı	7.600	1,50	11.400
Kızıl Kanat	9.800	1,50	14.700
Siraz	8.900	1,50	13.350
Diğer	30.600	1,50	45.900
Toplam	90.250		161.875

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

4.4.6 Tarım Tekniği ve Girdi Kullanma Düzeyi

İlde, işlenen alanların büyük çoğunluğunu tahıllar oluşturmasına rağmen, tarımsal alet ve ekipmanları kullanımı Türkiye ortalamasının altındadır. Ayrıca, gübre kullanımı toprak ihtiyacı göz önüne alınarak yapılmamaktadır. Buğday ve arpa tarımının genelde kuru şartlarda yapıldığı ilde, yabancı ot mücadelesi hemen hemen hiç yapılmamakta ve ilaçlı mücadele çok az yapılmaktadır. Biçer-döver sayısının az olması nedeniyle arazilerin büyük çoğunluğunda zamanında hasat yapılamamaktadır. İslah edilmiş yüksek verimli çeşitlerin yerine, düşük verimli yerel çeşitlerin ekilmesinden dolayı üretim verimi de düşük olmaktadır.

Çizelge 21. Ağrı İlinde Tarım Alet ve Makine Varlığı

Cinsi	Adet	Cinsi	Adet
K.Saban	585	Hasat Mak.	2.487
Pulluk	3.376	Traktör	4.556
Top.Freze	240	Silaj Mak.	6
Kültivatör	1.902	Sellektör	15
Merdane	135	İlaçlama Makinaları	275
Tırmık	2.595	Krema Makinası	9.505
Çapa Mak.	135	Römork	5.147
Mibzer	839	Gübre Dağıtıcıları	1.225

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

4.4.7 Üretim Yapan Gıda İşletmeleri

İlimizde 124 gıda işletmesi bulunup, bu işletmelerin ilçelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Çizelge 22. Ağrı İlinde Mevcut Gıda Üretim İşletmeleri

	Et Ve Et Mamulleri	Süt Ve Süt Mamulleri	Meyve Sebze İşleme	Gıda Amb. Üretimi	Ekmek	Un Ve Unlu Mamuller	Şeker Ve Şekerli Mamuller	Alkollü İçecekler	Alkolsüz İçecekler	Tasnif Dışı Gıdalar	Toplam
Merkez	1	1	-	-	19	15	3	-	-	4	44
Doğubayazıt	1	-	-	-	14	7	1	-	-	3	26
Diyadin	1	-	-	-	5	5	1	-	-	2	14
Patnos	1	-	-	-	7	3	2	-	-	3	16
Eleşkirt	1	2	-	-	2	3	-	-	-	2	10
Taşlıçay	1	6	-	-	2	1	-	-	-	1	9
Hamur	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Tutak	-	-	-	-	2	1	-	-	-	1	4

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü, 2005, Ağrı.

5. TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN GENEL OLARAK İNCELENMESİ

5.1 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Tanımı, Kapsamı ve Amaçları

Kooperatifçilik birlikte iş yapma, birlikte çalışma, kısaca iş birliğidir. Kooperatif, ortakları için bir menfaat unsuru, yöneticiler için bir ekonomik faaliyet, çalışanlar için bir iş, devlet için de bir kalkınma aracıdır.

5.1.1 Kooperatifin Tanımı

Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir (İnan,2004).

5.1.2 Kooperatiflerin Amaçları

Kooperatiflerin esas amacı; yeteri derecede iktisadi güce sahip olmayan gerçek kişilerin meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle rasyonel bir şekilde ve ekonomik olarak karşılamak ve temin etmekten ibarettir. Yoksa amaç, şirketlerde olduğu gibi ekonomik faaliyetlerden kâr elde etmek ve sermayeye maksimum düzeyde kâr dağıtmak değildir.

5.1.2.1 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Amaçları

6 Ekim 1988 tarih ve 3476 sayılı kanun ile 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda değişiklik yapılmış ve Köy Kalkınma Kooperatiflerinin ismi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi olarak değiştirilmiştir.

Köy kalkınma kooperatifleri tarım işletmelerini verimli hale getirmek, pazarlamayı düzenlemek, girdi, kredi vb ihtiyaçları karşılamak, kırsal sanayiinin kurulmasını sağlamak gibi birden fazla amacı gerçekleştirmek için kurulmuşlardır (İnan,2004).

5.1.2.2 Sulama Kooperatiflerinin Amaçları

Sulama kooperatifleri; devletçe yaptırılan sulama tesislerinden veya yeraltından çıkarılacak suyun tarımda kullanılması ile ilgili tarla içi sulama tesislerini kurmakta veya mevcut tesisleri işletmekte ve bakımını yapmaktadır (İnan,2004)

5.1.2.3 Su Ürünleri Kooperatiflerinin Amaçları

Su ürünleri kooperatiflerinin amacı; ortakları olan balıkçıların ürünlerini değerlendirmek ve onlara üretim girdilerini düşük maliyetle sağlamaktır. Kooperatifler, ortaklarına su ürünleri üretimi, avcılığı, işleme, depolama, taşıma, satış, ihracat gibi konularda hizmetler sunmak ve işletmeler kurmak ve bunları ortakları adına çalıştırmaktır (İnan,2004).

5.1.2.4 Pancar Ekicileri Kooperatiflerinin Amaçları

Pancar ekicileri kooperatifleri daha çok girdi temini konusunda faaliyet göstermekte ve ortakları olan şeker pancarı üreticilerine bu girdileri (tohum, gübre, ilaç, makine vb.) toptan temin ederek, uygun koşullarda satmaktadır (İnan,2004).

5.1.3 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Çalışma Konuları

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri anasözleşmelerinde yer alan çok çeşitli konuda çalışabilmektedirler. Bunlar:

- 1-Tarımda her türlü verimliliği artırıcı tedbirleri almak,

2-Bitki, hayvan, orman, su, arıcılık, meyvecilik, bağcılık, sebzeçilik, çiçekçilik ve diğer ürünlerin rantabl bir şekilde yetiştirilmesi ile ilgili her türlü teknik faaliyetlerde bulunmak,

3-Ortakların her türlü ürün ve mamullerinin kalitesini yükseltecek tedbirleri almak, hastalık ve haşerelerle mücadele yapmak ve yaptırmak,

4-Ortakların üretimle ilgili araç, gereç ve diğer tarımsal girdi ihtiyaçlarını temin etmek,

5-Bitkisel ve hayvansal mahsullerin değerlendirme, işletme, muhafaza ve pazarlama ile ilgili her türlü fonksiyonları yerine getirmek için gerekli çalışmaları yapmak,yaptırmak.

6-Her çeşit orman ürününün istihsal, imal, nakil, depolama ve istif işlerinin yapılmasında ortaklarına yardımcı olmak veya bu işleri yapmak, orman idaresince verilecek asli ve tali orman ve orman artıklarını değerlendirmek, Orman kanunu ve ilgili mevzuata göre ortaklarına ormanda iş sağlamak kredi vermek, özel ağaçlandırma yapmak,yaptırmak.

7-Çay ziraatında verimliliği artırmak amacıyla ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmak,

8-Tabii kaynaklardan faydalanmak, el, ev ve küçük sanatlarla ilgili muhtelif çalışmalarda bulunmak ve bunların pazarlanmasını sağlamak,

9-Ortakların finansman ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak ve teslim ettikleri mal oranında ve kooperatifin mali imkanları ile orantılı avanslar vermek,

10-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile diğer bakanlıklar, teşekküller ve bankalar tarafından yapılacak teknik ve mali yardımların ortaklara intikalini sağlamak,

11-Özel ve Resmi kuruluşlardan temin edilen kredi, hibe ve borç parayı gayeye uygun hizmetlerde kullanmak,

12-Kredi alınan banka, kurum ve kuruluşlara kooperatif tüzel kişiliğine ait taşınır ve taşınmaz malları ipotek ettirmek ve ortakları adına kefalette bulunmak,

13-Taşınmaz ve taşınır mallar, aylar edinmek, yaptırmak veya gerektiğinde satmak, işletmeleri devralmak, kooperatifin yatırımları için gerekli tesislerin yapılmasına karar vermek,

14-Kooperatifin ithalat ve ihracatla ilgili işlemlerini yapmak veya yaptırmak,

15-Bina, arazi, arsa vb. alım ve satımı ile kooperatifin mülkiyeti ve tasarrufunda bulunan makine, alet ve malzemeyi kira karşılığı her türlü tarımsal işlerde kullandırmak, bunların bakım ve onarımını sağlamak,

16-İşletme araçları, canlı, cansız demirbaşlarla, ortakların gıda maddeleri, ev ve giyim eşyası, yakıt ve akaryakıtlarının alım ve satımını yapmak ve bayiliğini almak,

17-Ortaklara her türlü sigorta hizmetlerinin sağlanmasında aracılık etmek,

18-Kooperatif çalışmaları ile ilgili kiralama işlerini yapmak.(Tedgem,2003)

5.1.4 Kooperatiflerin Yararları

5.1.4.1 Ekonomik Yararlar

Verimlilik, ucuz girdi, ürünün değer fiyatına satışı, katma değer, vergi muafiyetleri, tarım dışı etkinliklerden sağlanan yararlar, mevcut kaynakların değerlendirilmesi ve yeni kaynak temini, tüketim mallarının daha ucuza sağlanması, devlet yardımı ve sübvansiyonlardan yararlanma, sigorta yoluyla risklerin karşılanması ve hukuki kolaylıklardır. (Tedgem,2003).

5.1.4.2 Yaşam Düzeyini Yükseltmeye Dönük Yararlar

Sağlık,beslenme ve mesleki eğitim gibi çeşitli alanlarda sağlanan destek ve iyileştirmelerdir (Tedgem,2003).

5.1.4.3 Sosyal Yararlar

Aracı ve tefeci bağımlılığının ortadan kalkması ile bağımsızlık ve kendine güvenin sağlanması, genel ekonomik durumun düzelmesi ve sosyal dayanışmanın güçlenmesi, tarım dışı etkinlikler ve mesleki hareket yeteneğinin artması, ortaklar arasında eşitlik ve adalet duygularının gelişmesi, kültürel yaşamın zenginleştirilmesidir.

Özetle; iyi yönetilen, başarılı çalışmalar yaparak halkın desteğini kazanan kooperatifler buldukları çevreye kooperatif hizmetlerinin yanı sıra birçok sosyal kültürel etkinliklerde getirmekte ve ülke kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasına yardımcı olmaktadır (Tedgem,2003).

5.2 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Tarihi ve Gelişimi

5.2.1 Dünyada Kooperatifçiliğin Tarihi ve Gelişimi

Bugünkü anlamda kooperatifçilik olmasa da, dayanışma ve ortak iş yapma şeklinde kooperatifçiliğe benzer hareketlerin tarihinin Milattan üç bin yıl öncesine kadar uzandığı görülür. Babil’de ve Çin’de tarım topraklarının toplu olarak işlenmesi ilkel anlamda tarımsal üretim kooperatifçiliğidir(Mülayim, 2004). Yugoslavya’daki *Zadruga* ve Rusya’daki *Mir*’ler slav ülkelerinde görülen ortak arazi kullanma kooperatiflerinin örnekleridir. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve gelişiminde önemli rol oynayan Miri Toprak Rejimi ve buna dayanan Timar Sistemi de askeri amaçlı bir tür toplu üretimdir (İnan,2004).

Orta Avrupa Alplerindeki İsviçre, Fransa ve İtalya ile İskandinav ülkelerinde görülen ortak süthaneler günümüzdeki modern süt kooperatiflerinin temelini oluşturmuştur. Köylerimizde çok eski zamanlardan beri görülen ortak mandralar, ortak çoban tutmalar günümüz tarım kooperatiflerinin faaliyetlerine benzemektedir(İnan,2004).

Günümüzdeki modern tüketici kooperatifinin temeli, kapitalist işletmelere karşı kendilerini ekonomik açıdan korumak isteyen dokuma işçilerinin bir araya gelmesiyle 1844 yılında İngiltere’nin Rochdale kasabasında atılmıştır. Aynı dönemde Fransa’da üretici ve Almanya’da kredi kooperatifleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha sonra kooperatifçilik hareketi İskandinav ülkeleri ile İsviçre’de görülmeye başlamış, İsveç, Norveç ve Danimarka gibi ülkelerde özellikle tarımsal pazarlama ve tüketim kooperatifleri hızla gelişmiştir(İnan 2004).

Avrupa ülkelerinde ki bu ilk kooperatifçilik örneklerinin ilke olarak Ahilik prensiplerinden etkilendiği bir gerçektir. Nitekim Modern kooperatifçiliğin kurucularından olan Michael Sandown, Sivas, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir ve Niğde’de incelemeler yapmış ve edindiği bilgileri 1828-1831 yılları arasında İngiltere’de yayımlamıştır (Higgins,1944).

5.2.2 Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihi ve Gelişimi

Ülkemizde ki kooperatifçilik hareketi çalışma sistemi itibariyle aynı olan "Memleket Sandıkları" nın kurulmasıyla 1863 yılında başlamıştır.

Memleket sandıkları tarımsal üretim ve tarımsal krediyi konu almıştır. Tarımsal kredi temini konusundaki çiftçilerin sıkıntısını tespit eden Mithat Paşa (1822-1884) Niş Valiliği sırasında Memleket Sandıklarının kurulmasını sağlamıştır.

Memleket Sandıkları'nın çalışmalarında ve toplum tarafından benimsenmesinde bir yardımlaşma sistemi olan "imece" den yararlanılmıştır.

Memleket Sandıkları'nın uygulaması şöyle olmuştur: Her çiftçi ailesine, devlete ait boş arazilerde, bulunmadığı takdirde kiralamak suretiyle temin edilen arazilerde eşit şartlarda, ortaklaşa ve imece usulüyle ürün ekim ve hasadı yaptırılmıştır. Hafta tatilleri uygulamasında Müslümanlar Pazar günü, Hıristiyanlar Cuma günü çalıştırılmıştır. Bu şekilde elde edilen hasılat nakde çevrilerek kredi ihtiyacı karşılanmıştır.

Sandığın yönetimi seçimle işbaşına gelen dört kişilik "Sandık Vekilleri" veya "Sandık Emirleri" denilen bir kurul tarafından yürütülüyordu.

Memleket Sandıkları 1883 yılında Menafi Sandıklarına, 1888 yılında da bir nizamname ile aynı görevleri icra etmek üzere Ziraat Bankasına dönüştürülmüştür.

1915 yılında "Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı" ünvanı altında ülkemizde ilk tarım satış kooperatifinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

Bu tarihten sonra düşman istilası ve Kurtuluş Savaşının zorlukları karşısında bu kuruluşlar 1919'da faaliyetlerini durdurmuşlardır. Ancak, 1924'den sonra Kooperatifçilik hareketinde yeni ve daha canlı bir gelişme başlamıştır.

Ülkemizde Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 1965 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre Köy Kalkınma Kooperatifleri adıyla kurulmaya başlamışlardır. 1965 yılında kurulan 58 kooperatif “Yurtdışına işgücü göndermelerinde kooperatif kuran köylülere öncelik tanınması projesi” uyarınca ortakların yurt dışına gitme olanağının sağlanması sonucunda hızla yayılmışlardır. Bu proje 1967 yılında Almanya’da ki ekonomik durgunluk nedeniyle sekteye uğramış, 1971 yılında yeniden canlanmıştır. 1972’de kooperatif sayısı 4234, 1976’da 6469, ortak sayısı yaklaşık 1.500.000 olmuştur. 1980’den sonra kooperatiflere devlet desteğinin azalması nedeniyle sayıları düşmüştür. 1989 yılında Köy Kalkınma Kooperatiflerinin isimleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri olarak değiştirilmiştir. Çizelge 23’de 2006 yılında kooperatif sayısı 12.035, ortak sayısı 4.784.989 olarak görülmektedir.

Çizelge 23 Türkiye’de Faaliyet Gösteren Tarımsal Amaçlı Kooperatifler

TABİ OLDUĞU KANUN	BİRİM KOOPERATİF			BİRLİKLER			MERKEZ BİRLİĞİ			
	ÇEŞİDİ	SAYISI	ORTAK SAYISI	ÇEŞİDİ	SAYISI	ORTAK KOOP. SAYISI	SAYISI	ORTAK BİRLİK SAYISI	ORT. KOOP. SAYISI	ORTAK SAYISI
1163,3476 S.K.	Tarımsal Kalkınma	6.874	749.411	Köy-Koop	15	1.415	1	19	1.678	221.910
				Tarım	9	303	0	0	0	0
				Hayvancılık	30	1.050	1	25	954	120.153
				Ormançılık	17	849	1	26	2.108	263.287
				Çay	7	52	1	7	52	82.600
1163,3476 S.K.	Sulama	2.354	277.918	Sulama	10	637	1	13	1.242	172.660
1163,3476 S.K.	Su Ürünleri	485	24.654	Su Ürünleri	13	158	1	8	120	7.367
1163,3476 S.K.	Pancar Ekicileri	31	1.636.615	Pancar Ekicileri (Pankobirlik)	1	31	0	0	0	0
ARA TOPLAM		9.744	2.688.598		102	4.495	6	98	6.154	867.977
1581,3223 S.K. VE 553 S.K.H.K.	Tarım Kredi	1.941	1.424.463	Tarım Kredi	16	1.941	1	16	1.941	1.424.469
ARA TOPLAM		11.685	4.113.061		118	6.436	7	114	8.095	2.292.446
4572 S.K.	Tarım Satış	350	671.928	Tarım Satış	17	335	0	0	0	0
GENEL TOPLAM		12.035	4.784.989	TOPLAM	135	6.771	7	114	8.095	2.292.446

Kaynak : Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, 2006, Ankara

5.2.3 Kooperatiflerin Ulusal Ekonomiler Açısından Önemi

Ortaklar tarafından yönetilen kurumlar olan kooperatifler, yalnızca ortaklarına sağladıkları genel getiri hususunda değil, bunun yanı sıra ulusal ekonomiye sağladıkları katkı açısından da avantajlarını gözler önüne sermiştir. Kooperatiflerin piyasalardaki önemi bir çok kişinin hala inanmaya devam ettiğinin aksine, göz ardı edilebilir nitelikte değildir. Kooperatifler kaliteli ürün ve hizmet sağlayan ve istihdam yaratıp iş olanaklarını geliştiren temel ekonomik kurumlardır. Kooperatifler dünyanın bir çok ülkesinde bireylerin dolayısıyla toplumun daha iyi bir hayat sürdürmelerini sağlamaktadır.

Çizelge 24 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarım Kooperatiflerinin Pazar Payları

Ülkeler	Koope- ratif Sayısı	Ortak Sayısı	Pazar Payları (%)					Diğer	Girdi
			Süt	Tahıl	Et	Meyve Sebze			
Avusturya	1.074	344.400	94	65	20				
Belçika	300	50.000	50		20	70	Ş.Pancarı.:100		40
Danimarka*	47	137.375	95		Domuz:96 Sığır:66				Yem:87
Almanya	4.044	2.957.000	70		30	Meyve:40	Şarap:40 Şarap:50 Pamuk:20 Z.yağı:60 Yumurta:50		Gübre:6
Yunanistan	6.330	738.600	20	49			Ormancılık:33 Hay. ıslahı:33 Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100		4
Finlandiya	69	234.000	96		69		Ormancılık:33 Hay. ıslahı:33 Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100		B.
Fransa	3.700	1.100.000	49	74	34		Ormancılık:33 Hay. ıslahı:33 Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100		unu:99
İrlanda	122	185.600	97	65	Domuz:70		Ormancılık:33 Hay. ıslahı:33 Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100		50
İtalya	6.486	898.800	38	17	Domuz:12 Sığır:15	Meyve:41 Sebze:13	Ormancılık:33 Hay. ıslahı:33 Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100		Yem:45
Hollanda	98.000	245.600	82	Patates niş.:100	Sığır:35		Ormancılık:33 Hay. ıslahı:33 Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100		Yem:65
Portekiz	1.072	588.000	82			45	Ormancılık:33 Hay. ıslahı:33 Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100		54
İspanya	5.528	1.247.300		35		Meyve:15 Sebze:45	Ormancılık:33 Hay. ıslahı:33 Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100		Kredi:6
İsveç	53	300.000	95				Ormancılık:33 Hay. ıslahı:33 Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100		6
Birleşik Krallık	565	241.000	55	25	Domuz:25 Sığır:10	Meyve:40 Sebze:25	Yumurta:15 Balık:30		70

Kaynak: COGECA, Agricultural Co-operation in The European Union, Issues and Trends, December

2000, s.72-77'den derlenmiştir. *The Federation of Danish Cooperatives and The Agricultural Council, Danish Farmers and Their Cooperatives, ISBN:87-7001-241-5, Sydkopi, 2002, s.9.

Yukarıda Uluslar Arası Kooperatifler Birliği'nin ortakları vasıtasıyla edildiği 1999 yılına ait istatistiki bilgilere dayalı, ulusal ekonomilerde kooperatiflerin önemini gösteren örnekler mevcuttur.

6. AĞRI İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİ

6.1 Ağrı İlinde Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Gelişimi

Ağrı İlinde Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ortaklarının ekonomik menfaatlerinin meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını daha kolay sağlamak amacıyla kurulmaktadırlar. 1965-2000 yılları arasında Ağrı İlinde kooperatifler kurulmuş, ancak yeterli gelişmeyi ve kooperatifçilik amaçlarına uygun çalışmayı sağlayamamışlardır. Ağrı İlinde Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 2004 ve 2005 yıllarında yoğun olarak kurulmuşlardır. Kooperatifleşmenin bu yıllarda fazla sayıda kurulmasının sebebi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı arasında yapılan protokol ile uygulamaya konulan “Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi” ile kredi sağlanmasıdır.

Çizelge 25’de görüldüğü gibi, Ağrı İlinde kurulan kooperatiflerin biri hariç tamamı tarımsal kalkınma kooperatifidir. İlde şimdiye kadar 5 adet sulama kooperatifi kurulmuş, ancak yürütülemediği için feshedilmişlerdir.

Çizelge 25. Ağrı İlinde Tarım Kooperatiflerinin İlçelere Dağılımı

İlçesi	Tarımsal Kalkınma	Pancar Ekicileri	TOPLAM
Merkez	5	1	6
Doğubayazıt	6	-	6
Diyadin	3	-	3
Eleşkirt	7	-	7
Hamur	2	-	2
Patnos	2	-	2
Taşlıçay	1	-	1
Tutak	2	-	2
Toplam	28	1	29

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları, 2005, Ağrı.

Ağrı İlinde faaliyet gösteren kooperatifler birlik oluşturamamışlardır. Ayrıca üst birliklere üye olan kooperatif sayısı sadece 2'dir. Kooperatifler kuruluşlarında üst birliklere üye olma ihtiyacı duymamaktadırlar. Ancak üyelik şartı bulunan Bakanlık projeleri uygulanacaksa üye olunmaktadır.

Ağrı İlinde kooperatifleşme ilçelere göre değişkenlik göstermektedir. Eleşkirt ilçesi en çok kooperatif kuran ilçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Eleşkirt ilçesini Doğubayazıt ve Merkez ilçe takip etmektedir. Bu ilçelerde yoğunlaşmanın sebebi daha bilinçli çiftçilerin buralarda yaşamasıdır. Doğubayazıt ilçesinde sınır kapısının bulunması ve burada yaşayan çiftçilerin ticaretle de uğraşmaları nedeniyle beraber iş yapma bilincine sahiptirler. Aynı yakın olmaları nedeniyle de tarım potansiyeli yüksek olan Iğdır İlindeki çiftçilerden de etkilenmektedirler. Eleşkirt ilçesinde Kooperatif sayısının yüksek olmasına sebep olarak da bu yurtdışında çalışan kişi sayısının fazla olması olarak gösterebiliriz.

Ağrı İlinde Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri kuruluşuna genellikle birkaç bilinçli ve girişimci kişiler öncülük etmektedirler. Ancak kooperatiflerin yürümesi için bu kişilerin çabaları yeterli olmamaktadırlar. Ağrı ilindeki kooperatifleşme birlikte iş yapma, güç birliği sağlama ve ürettikleri ürünleri pazarlama amacıyla kurulmamaktadırlar. Kooperatifler Tarım ve Köyişleri Bakanlığının desteklediği projelerden faydalanmak için kurulmaktadırlar. Bu projelerden faydalanma olanağı verilirse çiftçiler kooperatiflere ortak olma isteğinde bulunmayacaklardır.

Bugüne kadar kooperatiflerden 5 adeti Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü (TEDGEM)'nin yatırım programından, 3 adeti de Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDP) kapsamında desteklenmiştir.

Çizelge 26. Ağrı İlinde Faaliyet Gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

İLÇESİ	KOOPERATİFİN ADI	ORTAK SAYISI
Merkez	Kavacık-Murathan Köyleri	100
Merkez	Uzunveli-Yk.Küpkıran Köyleri	100
Merkez	Aş.Küpkıran Köyü	100
Merkez	Boztoprak Köyü	100
Merkez	Pancar Ekicileri	55070
Doğubayazıt	Suluçem Köyü	68
Doğubayazıt	Karabulak Köyü	52
Doğubayazıt	Bardaklı Köyü	181
Doğubayazıt	Topçatan Köyü	50
Doğubayazıt	Telçeker Köyü	50
Doğubayazıt	Barındı-Karaburun Köyleri	50
Diyadin	Merkez-Boyalan-Tavla Köyleri	100
Diyadin	Kuşburnu Köyü	50
Diyadin	Yolcupınar Köyü	65
Eleşkirt	Süzgeçli-Körpeçayır Köyleri	100
Eleşkirt	Toprakkale Köyü	59
Eleşkirt	Yayladüzü Beldesi	53
Eleşkirt	Yücekapı Beldesi	90
Eleşkirt	Merk.-Sadaklı-Yığıntaş Köyleri	91
Eleşkirt	Değirmenoluğu Köyü	36
Eleşkirt	Ergözü Köyü	38
Hamur	Esenören-Süleymankümbet Köyleri	50
Hamur	Aş.Yeniğün Köyü	39
Patnos	Tanyeli Köyü	114
Patnos	Doğansu Köyü	90
Taşlıçay	Samanyolu Köyü	60
Tutak	Dorukdibi Köyü	25
Tutak	Bintosun Köyü	100

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları, 2005, Ağrı.

Çizelge 27. Ağrı İlinde Desteklenen Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

İLÇESİ	KOOPERATİFİN ADI	ÜYE SAYISI	DESTEKLENDİĞİ PROGRAM	PROJE KONUSU
Merkez	Kavacık-Murathan Köyleri	100	TEDGEM	100 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı
Merkez	Uzunveli-Yk.Küpkıran Köyleri	100	TEDGEM	100 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı
Merkez	Aş.Küpkıran Köyü	100	TEDGEM	100 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı
Merkez	Boztoprak Köyü	100	KASDP	100 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı
Doğubayazıt	Karabulak Köyü	52	TEDGEM	50 X 6 Baş/Aile Damızlık Sığır Yetiştiriciliği
Eleşkirt	Süzgeçli-Körpeçayır Köyleri	100	KASDP	100 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı
Hamur	Esenören-Süleymankümbet Köyleri	50	TEDGEM	50 X 50 Baş/Aile Koyunculuk
Patnos	Tanyeli Köyü	114	KASDP	114 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü kayıtları, 2006, Ağrı.

Her yıl Aralık ayında Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'ne gerekli şartları yerine getiren kooperatiflerin yatırım programına alınma teklifleri yapılmaktadır. 2006 yılı yatırım programına alınması için 7 adet tarımsal kalkınma kooperatifinin teklifi yapılmıştır.

Çizelge 28 Desteklenmesi Teklif Edilen Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

İLÇESİ	KOOPERATİFİN ADI	ÜYE SAYISI	DESTEKLENECEĞİ PROGRAM	PROJE KONUSU
Doğubayazıt	Suluçem Köyü	100	TEDGEM	100 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı
Eleşkirt	Toprakkale Köyü	59	KASDP	50 X 25 Baş/Aile Koyunculuk
Eleşkirt	Yücekapı Beldesi	90	KASDP	90 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı
Eleşkirt	Merkez-Sadaklı- Yığıntaş Köyleri	91	KASDP	90 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı
Eleşkirt	Ergözü Köyü	38	KASDP	30 X 10 Baş/Aile Damızlık Sığır Yetiştiriciliği
Patnos	Doğansu Köyü	90	KASDP	90 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı
Tutak	Bintosun Köyü	100	KASDP	50 X 50 Baş/Aile Koyunculuk

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları, 2006, Ağrı.

Ağrı İlinde kurulan Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinden 3 adeti Kavacık-Murathan Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Uzunveli-Yukarı Küpkıran Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Aşağı Küpkıran Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü 100 X 2 Baş/Aile Süt Sığırcılığı projeleriyle 1998, 2000 ve 2002 yıllarında desteklenmiştir. Bu projeler kapsamında her kooperatife 200'er gebe düve dağıtılmış, yine proje kapsamında işletme binaları yaptırılmış, süt soğutma tankı, silaj ve yem kırma makineleri aldırılmıştır. Tüm bu yatırımlara rağmen kooperatifler işletilememiş, dağıtılan hayvanlar elden çıkarılmış, elde edilen sütler İl'de faaliyet gösteren herhangi bir işletme bulunmadığından pazarlanamamış ve süt soğutma tankları adeta çürümeye terk edilmişlerdir. Ayrıca kullanılan kredilerin geri ödeme zamanları geldiği halde birkaç ortak haricinde ödeme yapılmamıştır.

Ağrı İlinde tesisleşme ve pazarlama problemlerinin çözülebilmesi durumunda kooperatif çalışmaları başarıya ulaşacaktır. Kooperatiflerin uygulayabileceği süt mandırası projelerinin de bulunmasına rağmen istekli olunmamıştır. İlerdeki tarımsal ürünlerin işleme ve pazarlama sorunları Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın 2006 nisan ayında uygulamaya geçirdiği "Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı" ile çözülebilecektir.

2005 yılında Boztoprak Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Süzgeçli-Körpeçayır Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kırsal Alanda Sosyal Destek projesi kapsamında desteklenmiştir. 2005 Ekim ayında her iki kooperatife de 200'er adet gebe düve dağıtılmış, işletme binaları yaptırılmış, süt soğutma tankı, silaj ve yem kırma makineleri aldırılmıştır.

Karabulak Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Esenören-Süleymankümbet Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Tanyeli Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi projeleri henüz uygulama aşamasındadırlar.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın uygulamaya koyduğu projeler düzenli bir şekilde sürdürülebilse yöre çiftçisine büyük katkı sağlayacaktır. Bu projelerde Bakanlıkça mutlaka sütün pazarlanması şartını istemesi gerekmektedir ya da yörede pazarlama problemi olan projelere onay vermemelidir. Projelerle verilen kredilerin geri dönüşü yeterince olmamakta Bakanlıkta muaccel hale gelen kredileri yeniden taksitlendirmek suretiyle çiftçilere kolaylık sağlamaktadır. Kredilerin tahsili zamanında yapılmalıdır. Herhangi bir doğal afet vb. sebepler olmadığı sürece yeniden taksitlendirme yada af çıkarma yoluna gidilmemelidir. Böyle olduğunda hak eden etmeyen herkes kooperatif kurarak bu fırsattan yararlanmak istemektedir.

Ayrıca bu projelerde, proje sonucu teslim edilecek hayvanların barınmaları için, hazırlanan tip projelere uygun ahır yapılması istenmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde gerçekten projede istenen hayvanların yaşayabileceği ahır genellikle bulunmamakta ve yeniden yapılması gerekmektedir. Ahır inşaatları için Teşkilatlanma ve Destekleme

Genel Müdürlüğü'nce yıllık krediler açıklanmaktadır. Bu krediler yetersiz kalmakta ve bu yüzden tam anlamıyla şartlara uygun ahırlar yapılamamaktadır. Yapılan inşaatların kontrolleri Tarım İl Müdürlüğü Destekleme Şube Müdürlüğü personellerince yapılmaktadır. Bu şubelerde inşaat mühendisi unvanlı personel istihdam edilmediğinden kontroller ziraat mühendisleri ile diğer personellerce yapılmaktadır ve meslekleriyle çok fazla ilgisi olmadığı içinde sağlıklı bir kontrol yapılamamaktadır.. Bu durumda herhangi bir şikayet olduğunda inşaat mühendisi görevlendirilmesi istenmekte ve ahırlarda eksikler bulunabilmektedir. Destekleme Şube Müdürlükleri'nde inşaat mühendislerinin istihdam edilmesi gerekmektedir.

Projelerin kabulü aşamasında etüt yapılmakta ve Genel Müdürlüğe gönderilmektedir. Bu kontrollerinde en azında başlangıç aşamasında Genel Müdürlükçe görevlendirilecek personellerle yapılması gerekmektedir. Çünkü yörede çalışan personeller bir takım baskılar altında kalabilmektedirler.

6.2 Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Kuruluş İşlemleri, Yönetimleri ve Faaliyetleri

6.2.1 Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Kuruluş İşlemleri

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre bir yerleşim merkezinde tarımsal faaliyette bulunmak amacıyla kooperatif kurmak için 7 çiftçiden oluşan Müteşebbis Heyet teşkil edilir.

Müteşebbis Heyette yer alan Çiftçilerin imzasını taşıyan ve Kurulacak Kooperatif türüne göre Kooperatif kurma talebini belirten dilekçeye ikametgah belgeleri ve nüfus cüzdan fotokopileri eklenerek Tarım İl Müdürlüğüne verilir.

Kurulacak Kooperatif Türüne göre Bakanlık İl Müdürlüğünce, Kooperatif kurulacak yerleşim merkezinin/merkezlerinin zirai kaynak ve potansiyeli, altyapısı, sosyoekonomik durumları etüt edilir ve hazırlanan Kuruluş Etüt Raporu Teşkilatlanma

ve Destekleme Genel Müdürlüğüne gönderilir, uygun görüldüğü takdirde yeteri kadar anasözleşme kurucu ortaklara verilmek üzere gönderilir.

Ana sözleşmeler doldurulmadan kurucu ortaklar kendi aralarında bir toplantı yaparak Kuruluş Genel Kuruluna kadar görev yapmak üzere geçici yönetim kurulu üyelerini seçerler. Bu üyelerin ve sonradan seçilecek yönetici ve denetçilerin 3. dereceye kadar (3.derece dahil) akraba olmamaları gerekir.

Ana sözleşmelerde Kurucu ortaklar tarafından doldurulmak üzere boş bırakılan yerler usulüne uygun olarak doldurulur ve ana sözleşmeler noter huzurunda tasdik edilir.

Her bir kurucu ortak tarafından peşin ödenen sermaye paylarından oluşan kuruluş sermayesi kurucu ortaklardan birine tutanakla teslim edilir.

Kuruluş gerçekleşmesi için Valilik Makamından Kuruluş Onayı alınır. Kooperatif adına bir banka şubesinde hesap açılır.

Kooperatif merkezinin bulunduğu yerdeki Ticaret Sicil Memurluğunca ana sözleşmeler en geç 1 ay içerisinde tescil ettirilir. Kooperatifin Kuruluşu Ankara'da yayınlanan Ticaret Sicil Gazetesinde yayınlattır.

Tescil ve ilan işlemi tamamlandıktan sonra Kooperatifin kuruluşu sırasında geçici Yönetim Kurulu tarafından teslim alınan Kuruluş Sermayesi Kooperatif adına açılan hesaba aktarılır.

Ortak Kayıt işlemleri başlatılır.

6.2.1.1 Ortaklık Şartları

Kooperatife ortak olmak isteyen gerçek ve tüzel kişiler kooperatif ana sözleşmesinde yer alan bütün hükümleri hak ve ödevleriyle birlikte kabul ettiklerini belirten bir dilekçe ile kooperatif Yönetim Kurulu'na başvururlar. Sözlü müracaatla ortak olunamaz. Yönetim kurulu, bu başvuruyu ana sözleşmede gösterilen ortaklık

şartlarını taşıyıp taşımadıklarını araştırarak inceler. Uygun görülenlerin ortaklığa kabulü için karar alınır. Müracaatların sonuçları olumlu veya olumsuz olsun 1 ay içerisinde ilgiliye bildirilmek zorundadır. Ortaklığa girişte aranacak şartlar şunlardır:

-Türk vatandaşı olmak

-Kanuni ve medeni haklarını kullanma yeterliliğine sahip olmak.

-Kooperatifin çalışma bölgesinde en az 1 yıldır ikamet ediyor olmak.

-Aynı bölgede aynı amaçlı başka bir kooperatife ortak olmamak.

-Kuruluşta kooperatif anasözleşmesini imzalamış olmak veya sonradan kooperatife girişte anasözleşme hükümlerini bütün hak ve ödevleri ile birlikte kabul ettiğine dair bir ortaklık dilekçesi vermiş olmak,

-Kooperatifin çalışma konularına giren konularda ticaret ve komisyonculuk yapmamak.

-Ortaklık için taahhüt ettiği sermayenin en az ¼ 'ünü peşin olarak ödemek.

6.2.2 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim Organları

Ağrı İl'inde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulmuşlar ve anasözleşmelerine göre faaliyet göstermektedirler.

Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Yönetim organları şunlardır;

1)Genel Kurul

2)Yönetim Kurulu

3)Denetim Kurulu

6.2.2.1 Genel Kurul

Kooperatif genel kurulu, bütün ortakların temsil edildiği en yetkili ve en büyük karar organıdır. Genel kurula katılma konusunda 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu bir sınırlama getirmiştir.Genel kurul toplantısının yapılacağı tarihten üç ay ve daha kısa süre önce kooperatife ortak olanlar dışında her ortak genel kurula katılma hakkına sahiptir.

Genel kurul toplantıları kuruluş, olağan ve olağanüstü olmak üzere 3'e ayrılır.

6.2.2.1.1 Kuruluş Genel Kurul Toplantısı

Anasözleşmenin ilanından sonra, Kurucular heyetinin daveti üzerine en geç bir ay içerisinde yapılması gereken genel kurul toplantısıdır. Bu genel kurula, genel kurul tarihine kadar kayıt olmuş bütün ortaklar katılabilirler. Toplantıda kooperatifin asli yönetim ve denetim kurulları seçilir.

6.2.2.1.2 Olağan Genel Kurul Toplantısı

Yönetim kurulunun hazırlayacağı gündeme göre ve anasözleşmelerde belirtilen usul ve esaslara uyularak, her yıl hesap dönemi sonundan itibaren 6 ay içerisinde (Genellikle 1 Ocak-30 Haziran tarihleri arasında) yapılması gereken genel kurul toplantısıdır. Bu genel kurul toplantılarına, genel kurul tarihinden 3 ay ve daha kısa süre önce kooperatife ortak olmuş kişiler katılabilir.

6.2.2.1.3 Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı

Haklı bir gerekçeye dayalı olarak, yönetim kurulu, denetçiler, ortağı olduğu üst birlik veya tasfiye memurları tarafından ya da anasözleşmede belirtilen sayıda ortağın yazılı müracaatı üzerine yapılan genel kurul toplantısıdır.

Olağanüstü genel kurul toplantısı yukarıda sırasıyla belirtilen şekilde toplanamadığı takdirde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı genel kurulu toplantıya çağırma yetkisine sahiptir.

6.2.2.2 Yönetim Kurulu

Yönetim Kurulu, kanun ve anasözleşme hükümleri içinde kooperatifin faaliyetini yöneten ve onu temsil eden icra organıdır. En az 3 asil ve 3 yedek üyeden kurulur ve en çok 4 yıl için seçilebilirler. Yönetim Kurulu asil ve yedek üyelerinin kooperatif ortağı olmaları şarttır.

6.2.2.3 Denetim Kurulu

Denetçiler, genel kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik eder. Genel kurul, denetleme organı olarak en az bir yıl için bir veya daha çok denetçi seçer. Genel kurul yedek denetçiler de seçebilir. Denetçilerin ve yedeklerinin kooperatif ortaklarından olması şart değildir. Kooperatif temsilcileri aynı anda hem denetim, hem de yönetim kurulunda görev alamazlar.

6.3 Ağrı İli Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Hizmetleri

Ağrı İlinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri tam anlamıyla bir örgütlenmeyi gerçekleştirememişlerdir. Kooperatif çalışmaları her kooperatifte bilinçli sadece birkaç çiftçi vasıtasıyla yürütülmektedir. Bunun en önemli sebebi İl’de henüz kooperatifçilik adına örnek olacak kuruluşların bulunmamasıdır. Ortaklar henüz kooperatifçilik bilincine ulaşamamış, sağlayacağı faydaları anlayamamışlardır. Yine de buna rağmen Ağrı İl’inde kooperatifleşmenin en önemli faydası çiftçilerin zaten normal olarak uğraşmış oldukları hayvancılık için destekleme projelerinin uygulanmasıdır. Ağrı İl’i tarımsal potansiyeli ile hayvancılık ve gıda üretimi konusunda çok önemli hamleler yapabilecek kapasiteye sahiptir.

6.3.1 Destekleme Projeleri

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin kalkınma planları ilkelerine ve politikalarına uygun olarak, tarımsal üretimi ve istihdamı artırmak, tarımsal ürünleri pazarlamak ve değerlendirmek, ortaklarına uygun şartlarla girdi sağlamak, ortakların tarımsal üretim faaliyetlerini artırmak, aynî veya nakdî kredilerle destekleyip kooperatif faaliyetlerini yönlendirmek amacıyla projeler uygulanır. Projeler Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü kontrolünde İllerde Tarım İl Müdürlüğü Destekleme Şube Müdürlüğü tarafından yürütülmekte ve talepte bulunan kooperatiflerce uygulanmaktadır.

6.3.1.1 Bakanlığın Proje Uygulama Şartları

- Kuruluş Genel Kurulunda kooperatifin uygulayacağı proje konusu görüşülür. Yönetim Kuruluna yetki verilir. Kooperatif, Yatırım Programı kapsamındaki ya da Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi kapsamındaki projelerden birini uygulayabilir. Proje seçilirken ortakların hangi konuya daha uygun olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

- Kooperatifin talebi üzerine uygulanacak proje eğer Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) kapsamında ise ortakların 3294 sayılı kanuna göre durumu hakkında mütevellî heyet kararı istenir.

-Kooperatif Tüzel Kişiliğine ait proje ölçeğine uygun bir arazinin Tapu senedi istenir.

-Proje Etüt Raporu hazırlanarak Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğüne (TEDGEM) gönderilir. TEDGEM ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Genel Müdürlüğü (KASDEP kapsamında ise) projeyi uygun gördüğü takdirde yatırım programı teklifi yapılır.

-Yatırım Programına alınan proje ile ilgili Ahır durum cetveli Genel Müdürlüğe gönderilir. Ahırlar Yeni, Tadilatlı ve Mevcut şeklinde sınıflandırılır. Genel Müdürlük ahır durumlarına göre Finans durum cetvellerini gönderir.

-Gönderilen ahır listesine göre Bakanlıkça ahır ve işletme binası inşaatında kullanılmak üzere proje ölçeğine göre Kredi gönderilir.

-Kredi mahalli banka şubesine intikal ettikten sonra 1 ay içerisinde Borçlanma sözleşmesi imzalanır.

-Yapılan kontroller neticesinde ahır ve işletme binası kredileri inşaat seviyelerine orantılı olarak üyelere kullanılır. Kredinin 6 ay içerisinde kullanılması gerekmektedir. Bu süre bir defaya mahsus olmak üzere 6 ay daha uzatılabilir.

-Ahırlar sayıca %90 oranında tamamlandıktan sonra Kooperatifin alacağı Yönetim kurulu kararı doğrultusunda hayvan alımı için ihale teklifi yapılır.

-Bakanlıkça belirlenen tarihte yapılacak ihaleye Kooperatif Yönetim Kurulundan 2 kişi ile birlikte Tarım İl Müdürlüğünden görevlendirilecek 1 kişi gözlemci olmak üzere katılır. İhalede belirlenen hayvan bedeline göre Bakanlıkça gönderilen kredi için

Borçlanma Sözleşmesi düzenlenir. İhaleyi alan firma ile Kooperatif arasında imzalanan sözleşme gereği hayvan seçimi için 30 günlük süre başlar. Bu süre 15 gün uzatılabilir.

-Hayvan seçimi tamamlandıktan sonra Tarım İl Müdürlüğünce oluşturulan Teslim Komisyonu tarafından hayvanlar kura çekilerek tutanakla üyelere teslim edilir.

-Teslim edilen hayvanlar bir yıl süreyle firma tarafından sigortalatılır. Hayvanlar borçlar tamamen bitene kadar satılmaz, satıldığı takdirde yerine yenisi ortak tarafından alınmak zorundadır, alınmadığı takdirde borcun tahsili yapılır.

Bu projeler kredi sağlanan kaynağa göre ikiye ayrılmaktadır.

6.3.1.2 Yatırım Projeleri

Yatırım projeleri; Tarımsal amaçlı kooperatiflerin kalkınma planları ilkelerine ve politikalarına uygun olarak, tarımsal üretimi ve istihdamı artırmak, tarımsal ürünleri pazarlamak ve değerlendirmek, ortaklarına uygun şartlarla girdi sağlamak, ortakların tarımsal üretim faaliyetlerini artırmak aynî veya nakdî kredilerle destekleyip kooperatif faaliyetlerini yönlendirmekt amacıyla uygulanan projelerdir. Yatırım Projeleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bütçesinden sağlanan krediyle uygulanan projelerdir. Kredilerin kaynağı Bakanlık bütçesinin ilgili tertiplerine tahsis edilen ödeneklerden ve kredi geri dönüşlerinden sağlanmaktadır.

Çizelge 29. Kooperatiflerin Uyguladığı Bakanlık Yatırım Projeleri

Proje Adı	Proje Kapasitesi
Besi Sığırcılığı	1000 Başlık (50 Aile X 10 Baş/Aile X 2 Devre)
Damızlık Sığır Yetiştiriciliği	200 Başlık (50 Aile X 4 Baş/Aile)
Damızlık Sığır Yetiştiriciliği	300 Başlık (50 Aile X 6 Baş/Aile)
Süt Sığırcılığı	200 Başlık (100 Aile X 2baş/Aile)
Damızlık Koyunculuk	2500 Başlık (50 Aile X 50 Baş/Aile)
Arıcılık	1000 Kovanlık (50 Aile X 20 Kovan)
Kültür Mantarcılığı	4000 Ton (20 Aile X 200 Torba/Aile)
Seracılık	(50 Aile X 500 M2) (Plastik Sera)
Seracılık	(50 Aile X 500 M2) (Cam Sera)
Soğuk Hava Depolu Mandıra Tesisi	5 Ton/Gün
Soğuk Hava Depolu Mandıra	10 Ton/Gün
Soğuk Hava Deposu	1000 Tonluk
Soğuk Hava Deposu	2000 Tonluk
Zeytinyağı Fabrikası	20 Ton/Gün Kapasiteli
Zeytinyağı Fabrikası	60 Ton/Gün Kapasiteli Kontinü Sistem
Zeytinyağı Fabrikası	40 Ton/Gün Kapasiteli Kontinü Sistem
Zeytin Salamura Tesisi	100 Ton/Yıl
Halı Dokumacılığı	26 X 33 Tip 50 Tezgah
Halı Dokumacılığı	40 X 40 Tip 50 Tezgah
Halı Dokumacılığı	50 X 50 Tip 50 Tezgah
Halı Dokumacılığı	60 X 60 Tip 50 Tezgah
Merkezi Süt Sağım Üniteli Damızlık Sığır Yetiştiriciliği Projesi	300 Başlık 30 Aile X 10 Baş/Aile)

Kaynak : Teşkilatlanma Ve Destekleme Genel Müdürlüğü, 2006, Ankara

Ağrı İlinde 3 adet kooperatif Yatırım programı kapsamında projelerden faydalanmışlardır. İki Kooperatif de proje uygulama aşamasındadır.

6.3.1.3 Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projeleri; yoksullukla mücadele kapsamında, ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan kişi ve ailelerin gelir seviyesini yükseltmek, istihdamı arttırmak, tarımsal ürünleri mahallinde değerlendirmek, pazarlamak ve köyden kente göçü önleyebilmek için ortak projeler uygulamak amacıyla uygulanan projelerdir. Devlet Bakanlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Genel Müdürlüğü ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü tarafında yürütülür. Bu projeler kaynak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından tahsis edilen ödeneklerden sağlanmaktadır.

Çizelge 30. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projeleri

Proje Adı	Proje Kapasitesi
Süt Sığırcılığı	200 Başlık (100 Aile X 2baş/Aile)
Süt Sığırcılığı	100 Başlık (50 Aile X 2baş/Aile)
Damızlık Koyunculuk	1250 Başlık (50 Aile X 25 Baş/Aile)

Kaynak : Teşkilatlanma Ve Destekleme Genel Müdürlüğü, 2006, Ankara

Ağrı İlinde 2 adet kooperatif Yatırım programı kapsamında projelerden faydalanmış, 1 Kooperatif de proje uygulama aşamasındadır. Beş kooperatif de proje uygulamak üzere Bakanlığa müracaat etmişlerdir.

6.3.2 Süt Pazarlama

Ağrı İlinde proje uygulmuş kooperatifler bugüne kadar herhangi bir süt pazarlama çalışması yapmamışlardır. İlde gerek kamu gerekse özel sektöre ait yörede elde edilen sütleri değerlendirebilecek tesisler bulunmadığı için pazarlama çalışmaları yapılamamıştır. Sütün pazarlama problemi olduğu halde kooperatiflerin istekleri süt sığırcılığı projeleri konusunda olmaktadır. Tarım İl Müdürlükleri yöre şartlarına göre çiftçileri yönlendirmeye çalışmakta ancak talepler değişmemektedir. Müdürlük personeli kooperatiflerin aldığı kararlar doğrultusunda işlem yaptıklarından dolayı yaptırım da bulunmamaktadırlar.

2005 yılında projeden faydalanan Ağrı Eleşkirt Süzgeçli-Körpeçayır Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Erzurum İlinde faaliyet gösteren işletmelerle sütleri pazarlama için görüşmeleri devam etmektedir. Erzurum da çalışan bir işletme İlçede tesis kurmak için girişimde bulunmayı düşünmektedir. İlçede faaliyet gösteren diğer kooperatifler de tesisin kurulması için destek vermektedirler.

Yine Eleşkirt İlçesi Yayladüzü Beldesi ve Toprakkale Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri süt mandırası kurmak için Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı kapsamında %50 hibe %50 öz kaynak olmak üzere uygulanan Avrupa Birliği kaynaklı projeden faydalanmak üzere başvuru çalışmaları yapmaktadırlar.

6.3.3 Tarımsal Girdiler Temini

Tarımsal girdi temini 2006 yılı içinde Eleşkirt Yücekapı Beldesi ve Doğubayazıt Suluçem Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ortaklarının ihtiyacı olan yonca, korunga ve fiğ olmak üzere yem bitkisi tohumlarını topluca almışlar ve dağıtmışlardır. Yine topluca gübre alımı için firmalarla görüşmeleri devam etmektedir. Ortakların ihtiyaçları doğrultusunda bundan sonra da her yıl girdi temini için girişimlerine devam edeceklerdir.

6.3.4 Veterinerlik Hizmetleri

Süt sığırcılığı projelerini uygulayan 2 kooperatif özellikle alındığı tarihten itibaren bir yıl sigortalı olan hayvanlar için sigorta temsilcisi veteriner hekimlerle işbirliği içinde sağlık kontrolleri düzenli olarak yaptırılmaktadır. Proje uygulayacak diğer kooperatiflerde hayvan dağıtımlarından sonra veteriner hekimlerle sözleşme yaparak muayene ve koruyucu hekimlik hizmetlerini ortaklarına götüreceklerdir.

6.3.5 Eğitim Hizmetleri

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'nün talimatları doğrultusunda yıllık programlar çerçevesinde eğitim çalışmaları yapılmaktadır. Ağrı Tarım İl Müdürlüğü Destekleme Şube Müdürlüğü ve Çiftçi Eğitim ve Yayım Şube Müdürlüğü'nün ortaklaşa düzenlediği program kapsamında kooperatif yöneticilerine, ortaklara ve kadın üyelere kooperatifçilik ile diğer çiftçilik konularında eğitimler verilmektedir. Ayrıca yeni kurulan kooperatiflerle bilgilendirme toplantıları düzenlenmektedir.

7. AĞRI TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN FAALİYETLERİ

7.1. Kooperatif Kurma Nedenleri

Kooperatif yöneticilerinin kooperatifler ve faaliyetleri ile ilgili görüşleri aşağıdaki çizelgeler (Çizelge 32,33,34 ve 35)de gösterilmiştir.

Çizelge 31. Kooperatif Kurma Nedenleri

Kooperatif Kurma Nedenleri	Kişi	Oran%
Bakanlık Projelerinden Faydalanma	33	73,4
Ürünleri Pazarlama	6	13,4
Girdileri Kolay Temin Etme	3	6,6
Kooperatif Aracılığıyla Rehberlik Hizmeti ve Teknik Bilgi Alma	3	6,6

Ağrı ilinde faaliyet gösteren kooperatiflerin yöneticileri ile yapılan ankette kooperatif kurma nedenleri soruldu ve verilen cevaplarda yöneticilerin %73,4'ünün Tarım ve Köyişleri Bakanlığının projelerini uygulayarak kredi temin etmek için, % 13,4'ünün ürünlerini pazarlamak için, % 6,6'sının da kolay girdi temin etme ve rehberlik hizmetleri sağlama için kooperatif kurdukları görüldü.

Görüldüğü gibi Ağrı İlinde kooperatifler en çok Bakanlık projeleri vasıtasıyla kredi sağlamak için kurulmaktadır.

7.2. Kooperatif Faaliyetlerinin Yeterliliği

Ağrı ilinde faaliyet gösteren kooperatiflerin yöneticileriyle yapılan anket ve görüşmelerde yöneticiler ve ortaklardan girdi teminini yeterli görenler tohumluk sağlayan kooperatiflerin ortakları, veterinerlik hizmetlerini ve yatırım durumlarını yeterli görenler Bakanlık projelerinden faydalanan kooperatiflerdir. Rehberlik çalışmalarını kısmen yeterli bulan Kooperatifler Tarım Danışmanı bulunan yerlerdir. Tamamen yeterli görülen faaliyet bulunmamaktadır. Bu nedenle Kooperatifçilik bilincinin yöre insanına aşılması gerekmektedir. Böylece üreticiler kooperatiflerin sadece devletten kredi sağlayan kuruluşlar olmadıkların anlayacaklardır.

Çizelge 32. Kooperatif Faaliyetlerini Yeterli Bulma Oranı

	Yeterli	Oran (%)	Kısmen Yeterli	Oran (%)	Yetersiz	Oran (%)	Toplam Oran (%)
Girdi Temini	6	13,3	6	13,3	33	73,4	100.0
Akaryakıt Temini	-	-	-	-	45	100	100.0
Temel Gıda Temini	-	-	-	-	45	100	100.0
Veterinerlik Hizmetleri	6	13,3	-	-	39	86,7	100.0
Rehberlik Hizmetleri	-	-	6	13,3	39	86,7	100.0
Yatırımların Durumu	12	26,6	-	-	33	73,4	100.0
Personel Yeterliliği	-	-	-	-	45	100	100.0

Ağrı İlinde Kooperatiflerin gerekliliği daha iyi anlatılmalıdır. Kooperatiflerin çiftçilerin güçlerini artıracakları gösterilmelidir. Bunun için de kooperatiflerin, yine devlet-vatandaş işbirliği içinde uygulanacak projelerle, yöresel ürünler pazarlanarak ekonomik yönden güçlendirilmesi sağlanabilir.

7.3. Kooperatiflerin Etkinliği için Öneriler

Çizelge 33. Yetersiz Bulunan Faaliyetler İçin Öneriler

	Kişi	Oran (%)
Kooperatifçilik Eğitimi Verilmesi	9	20
Rehberlik Çalışmaları yapılması	6	13,3
Tarımsal Girdi Sağlanması	12	26,7
Ürünlerin Pazarlamasının Sağlanması	18	40
TOPLAM	45	100

Ankete katılan kooperatif yöneticileri, ortakların kooperatifçilik konularında yeterince bilgiye sahip olmamaları ve birlikte iş yapma kültürünün yerleşmemiş olması nedeniyle, %20 oranında Kooperatifçilik eğitimi verilmesini istemektedirler. Proje uygulayan kooperatif yöneticileri, ürünlerin değerlendirme problemlerinin olması

nedeniyle,%40 oranında ürünlerin pazarlanmasının sağlanmasını istemektedirler. Ayrıca %26,7 oranında girdi temini ve %13,3 oranında rehberlik hizmeti verilmesi istenmiştir.

7.4 Bakanlık Projelerinin Memnuniyet Derecesi

Çizelge 34. Bakanlık Projeleri Uygulamalarından Memnuniyet Durumları

	Kişi	Oranı (%)
Memnunum	12	26,7
Memnun Değilim	15	73,3
TOPLAM	27	100,0

Ağrı İlinde Bakanlık Projelerinden faydalanan 9 Kooperatifin yöneticileriyle yapılan ankette proje uygulamasını tamamlayan yöneticilerin memnun olmadıkları, uygulama aşamasındaki kooperatif yöneticilerinin ise memnun oldukları görülmüştür. Proje uygulayan yöneticilerin memnun olmama sebeplerinin başında uygulama aşamasında tüm giderlerin yöneticiler tarafından karşılanması ve diğer ortakların kooperatif işlerine yardımcı olmamaları olduğu görülmüştür.

7.5 Kooperatiflerin Üst Örgüt (Birlik) Kurmaları

Çizelge 35. Ağrı İlindeki Kooperatiflerin Birlik Kurmaları Konusunda Düşünceler

	Kişi	Oranı (%)
Birlik Kurulmalı	36	80
Kurulmasına Gerek Yoktur	9	20
TOPLAM	45	100

Kooperatiflerin Birlik Kurması hakkında yapılan ankette %80 oranında birliğin kurulması gerektiği, %20 oranında da gerek olmadığı söylenmiştir. Birlik kurulmasını isteyenlerin henüz yeni kurulan kooperatiflerin yöneticileri oldukları, birlik kurmaya gerek olmadığını söyleyenlerinde daha önce kurulan kooperatiflerin yöneticileri oldukları görülmüştür. Neden olarak da üyelerin beraber iş yapabilme kabiliyetinde olmadıkları ve kurulacak birliğin daha fazla problem çıkaracağı söylenmiştir.

8. AĞRI İLİ TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN İŞLETMECİLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

İşletmeler hangi amaçla olursa olsun, gerek ticari gerekse sosyal, faaliyetlerini sürdürebilmek için gelir elde etmek zorundadırlar. Ekonomik zorlukları aşabilmek için güçlü olmak zorundadırlar. Özellikle kooperatifler gibi sosyal yönü daha ağır basan işletmelerin kaynak bulması daha zordur. Bu yüzden kooperatifler kendi özkaynaklarını daha etkin ve akıllıca kullanmak zorundadırlar.

Ağrı ilinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ekonomik yönden ve işletmecilik açısından incelendiğinde gerekli işletme şartlarını sağladığı söylenemez.

8.1 Ağrı İli Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Gelirleri

İlde Faaliyet gösteren kooperatiflerin en önemli gelirleri ortakların ödemeleri gereken sermaye taahhütleridir. Ortak olmak isteyenler taahhüt edilen sermayenin ¼'ünü peşin ödemek zorundadır. Kooperatiflerin kuruluşlarında bu sermayeler yönetim kurulu tarafından toplanarak bankada açılan bir hesaba yatırılmaktadır. İldeki kooperatiflerin kuruluş amaçlarının birincisi Bakanlık projelerinden faydalanmaktır. Projeler kabul edilip kredi gönderilene kadar başka bir gelirleri bulunmamaktadır. Ortaklar kooperatifçilik konusunda yeterli bilgilere sahip olmadıkları için proje gerçekleşene kadar projeye katkıda bulunmakta çekimser davranmaktadırlar. Kooperatiflerin kuruluşlarından proje kabulüne kadar geçen sürede gelir olarak en büyük katkıyı yöneticiler özellikle de başkanlar yapmaktadırlar.

Çizelge 37'de kırsal bölgelerde en çok uygulanan 200 başlık (100 Aile X 2Baş/Aile) süt sığırcılığı projesi için kooperatifin kullanacağı kredi miktarları gösterilmiştir.

Çizelge 36. Yatırım Tutarı Tablosu

ORTAKLARIN MÜLKİYETİNDE 200 BAŞLIK (100 AİLE X 2BAŞ/AİLE) SÜT SİĞİRCİLİĞİ PROJESİ 2006 YILI YATIRIM TUTARI TABLOSU		
1- ARSA GİDERİ		19.147,50
1.1- İşletme Binası Arsası (350m2) (1,85 TLYTL/m2X350,00)	647,50	
1.2- Ahır Arsası (100m2) (1,85YTL/m2X100,00AdX100,00m2)	18.500,00	
2- İNŞAAT İŞLERİ		1.129.744,51
2.1- İşletme Binası	76.223,98	
2.2- Ahır İnşaatı(2-5) Başlık (10.456,06YTL/AdX100,00Ad)	1.045.606,00	
2.3- Fosseptik	7.914,53	
3- TESİSAT İŞLERİ		2.821,52
3.1- İşletme Binası Elektrik Tesisatı	1.775,89	
3.2- İşletme Binası Sıhhi Tesisatı	1.045,63	
4- MAKİNA DONATIM		38.570,00
4.1-Süt Toplama Tankı (5 Tonluk Soğutma Grubu 1 Adet)	27.000,00	
4.2- Süt Süzme Kabı (500Lt. Depo / Adet)	1.150,00	
4.3- Süt Pompası (5 T/H) (860,00YTL/AdX2,00Ad)	1.720,00	
4.4- Süt Ölçüm Kabı (30 Lt) (200,00YTL/AdX2,00Ad)	400,00	
4.5-Tek Sıra Mısır Silaj makinesi	6.300,00	
4.6- Yem Ezme Makinesi	2.000,00	
5- TAŞIT ARACI (Yaklaşık 3 Tonluk Kamyon)		49.000,00
6- CANLI DEMİRBAŞ ALIMI		800.000,00
(4-5 Aylık gebe düve) (4.000,00YTL/AdX200,00Ad)		
7- NAKLİYE GİDERİ (%1)		8.000,00
8- GENEL GİDERLER (%1)		20.472,84
9- BEKLENMEYEN GİDERLER (%1)		20.677,56
SABİT YATIRIM TUTARI		2.088.433,93
İŞLETME SERMAYESİ		257.430,27
TOPLAM YATIRIM TUTARI		2.345.864,20

Kaynak : Teşkilatlanma Ve Destekleme Genel Müdürlüğü, 2006, Ankara

Bakanlık tarafından yatırım tutarı tablosundaki kalemlerden inşaat ve tesisat işleri, makine donatım, canlı demirbaş alımı için kaynak sağlanmaktadır. Ayrıca ahır inşaatları için Bakanlık yıllık sabit miktarlar belirlemekte ve kredi belirlenen miktarlar doğrultusunda gönderilmektedir. Bu miktarlar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın, içinde bulunulan yıl için belirlenen birim fiyatlarla belirlenir. Ancak verilecek kredi Bakanlık bütçesine göre daha az olabilmektedir.

Uygulanan projelerde ortaklar giderlerin, kalkınmada öncelikli illerde %15, diğer illerde %20'sini öz kaynaklarından karşılamak zorundadırlar.

8.2 Ağrı İli Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Giderleri

Kooperatif kurmak ve işletmek oldukça masraflı bir iştir. Kuruluş için müracaatta gerekli belgelerin düzenlenmesi, noter masrafları, genel kurul için Bakanlık temsilci ücretleri, Ticaret Sicil Gazetesinde yayınlama ücretleri, proje uygulama aşamalarında ki giderler, yol masrafları kooperatiflerin en önemli giderleridir.

Çizelge 37. Kooperatiflerin Ortalama Giderleri

Harcama Kalemleri	Ortalama Harcama Miktarı (YTL)
Muhasebeci Ücreti (Yıllık)	600
Yıllık Genel Kurul Bakanlık Temsilcisi Ücreti (Yıllık-Bir Temsilcinin Ücreti)	60
Ticaret Sicil Gazetesi İlan Ücreti (Kelimesi)	0,08
Yönetim Kurulu Harcırahı (İl İçi)	30
Yönetim Kurulu Harcırahı (İl Dışı)	120
Kırtasiye Giderleri (Aylık)	50
İşletme Binası Arsa Bedeli (Yaklaşık)	3.000-5.000

Kooperatiflerin genel giderlerinin yanında Tarım İl Müdürlüklerinin verdiği hizmetler karşılığında Döner Sermaye İşletmesine harç yatırmaktadırlar.

Çizelge 38. Kooperatiflerin Tarım İl Müdürlüğü Döner Sermaye Saymanlığına Ödedikleri Katkı Payları

Döner Sermaye Katkı Payı Adı	Miktarı (YTL)
Kuruluş Etüt Raporu Düzenlenmesi	50
Proje Etüt Raporu Düzenlenmesi	50
Ahır Proje Örneği Verilmesi	10
Ahır Tespiti	50
Ahır ve İşletme Binası İnşaat Kontrolü	50
Borçlanma Sözleşmesi Hazırlanması ve İmzalatılması	50
Hayvan Teslim İşlemleri	50
Talep ve Şikayet Üzerine Yapılacak Kontroller	50

Kaynak : Tarım İl Müdürlüğü Döner Sermaye İşletmesi, 2006, Ağrı.

8.3 Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Üretim Ve Pazarlama Hizmetleri

Tarımsal üretim, çok yönlü bir uğraştır. Yoğun emek ve sermayeye ihtiyaç duyar. Sermaye dönüşümü, uzun bir zaman dilimini kapsar. Üretim, doğa koşullarına ve değişken piyasalara bağlı olduğundan, büyük riskler taşır. Bütün bunları plânlı bir işletmecilik düzeni içinde dikkate alıp, üretimi gerçekleştirmek gerekir.

Modern tarım, kaynağa dayalı üretimden, teknolojiye dayalı üretime geçişi ifade eder. Buna karşılık; ülkemizde çiftçiler, sermaye ve teknoloji kullanımında güçlük çekmektedir. Oysa bir işletmenin rasyonel olması için, Toprak-Kredi-Makine unsurları arasında, en uygun denge kurulmalıdır. Buna imkân verecek en etkili kurumlar, kooperatiflerdir.

Kooperatiflerin iki yönlü hizmeti, tarım kesiminde en etkili çözümleri sağlar. Pazar ekonomisine açılan köylerde, yeni ekonomik değerler dengeyi değiştirir. Kooperatifler, köyün dışındaki pazar ile alışverişini düzenler. Çiftçinin üretimini, piyasanın talebine göre gerçekleştirmesini sağlar.

Kooperatif; ekonomik çıkarlar sağlamak, eşitlik temeli üzerinde kendi arzuları ile bir araya gelmiş kişilerin birliğidir. Her ortak, eşit haklarla, ihtiyacına göre kooperatiften yararlanır. Aynı zamanda, sosyo-ekonomik kalkınmayı destekler.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, 1163 sayılı kanun çerçevesinde kurulan, yerel birim kooperatifleridir. Ortak ürünlerin pazarlanması, işlenmesi, ihtiyaç duyulan tarımsal girdilerin sağlanması ve tüm diğer kooperatif amaçları doğrultusunda hizmet verirler.

Bugün gelinen noktada; kooperatifler ve onların birliklerinin, ülkemizin modern tarımını inşa etmesinde vazgeçilmez kurumlar olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Çiftçinin teşebbüs gücünün ve ekonomik faaliyetinin somut bir kurumlaşması olarak tarımsal amaçlı kooperatiflerin, demokratik kooperatifçilik ilkesi ile güçlendirilmesi zorunludur.

Pazarlama, bir ürünün, bir malın, bir hizmetin satışını geliştirmek amacıyla tanıtmayı, paketlemeyi, satış elemanlarının yetişmesini, piyasa ihtiyaçlarını tespit etme ve karşılamayı içeren etkinliklerin bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Kısaca, tüketicinin satın almak istediği ürün veya hizmetin tanıtılması, ulaştırılması ve sunulmasıdır.

Üretimde bulunan her kooperatifin bir pazarlama sistemi mevcuttur. Tarımsal kooperatiflerden bazıları, ortak ürünlerini hiçbir işleme tabi tutmadan ya kendileri direkt satmakta veya tüccara devretmektedir. Bazı kooperatifler ise çeşitli projeler altında sınai bir işleme tabi tutarak mamul madde olarak pazarlamaktadır.

Kooperatiflerin ürünlerini kendilerinin pazarlamaları halinde bundan en çok üretici ve tüketici istifade edecektir. Ülkemizde ürünler bir kaç el değiştirerek tüketiciye ulaşmaktadır. Bu durum ürün fiyatlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Yükselen fiyatlar ise tüketicinin talebini azaltmaktadır. Halbuki kooperatifin devreye girmesiyle üretici ve tüketici arasındaki aracılar ortadan kalkacaktır. Bu durum makul

fiyat ve daha çok tüketim demektir. Diğer bir ifadeyle üretici için daha çok gelir, tüketicisi için makul fiyat ve daha fazla tüketim demektir.

Üreticilerin hepsinin ürünlerini işleyip, sınıflandırma ambalajlama, depolama, nakliye gibi imkanlara sahip olmaları, üretim faaliyetlerinin yıl boyunca devam etmesi, pazarlama konusuna yeterli zamanı ayıramamaları kooperatifin önemini ortaya koymaktadır.

Tarımsal amaçlı kooperatifler, ortaklarının ürünlerini toplayan, sınıflandıran, işleyen ve uygun vasıfta ambalajlamak suretiyle pazarlayan, fiyatın oluşmasında bir denge kuran bir organizasyon olarak üreticinin gelirini arttırmanın yanında tüketimini de kolaylaştıracaktır.

8.4 Türkiye’de Kooperatiflerin Üretim ve Pazarlama Faaliyetleri

Ülkemizde tarımsal amaçlı kooperatiflerin, tarım sektörü içinde özel bir yeri vardır. Kooperatifler, milyonlarca çiftçiyi ve işletmesini kapsayan, ekonomik yapıda büyük rolü olan kuruluşlardır. Türkiye; Cumhuriyetin ilk yıllarından beri, bu alanda önemli deneyimler kazanmıştır. Ülkemizde tarımsal amaçlı kooperatifler, devlet öncülüğünde örgütlenmiştir. Bugün Anadolu’da, birçok köy ve kasabada tarımsal amaçlı kooperatif denemesi vardır. Bunların bir kısmı, başarısız girişimler olarak kalmalarına karşın, İzmir’de Bademler, Trabzon’da Tonya-Koop, Yozgat’ta Çandır, Karadeniz Ereğli’de Cemaller gibi çok sayıda başarılı örnek de vardır. Türkiye’de fındık , incir, kuru üzüm piyasalarını büyük çoğunluğu kooperatiflerin denetimindedir, ayrıca Huğlu, Üzümlü gibi kooperatiflerde av tüfekleri sanayi başarıyla uygulanmaktadır.

Günümüzde, çeşitli tarımsal amaçlı kooperatiflere ortak olan çiftçi sayısı, 4,8 milyonu civarındadır. Bu sayı, tarımsal işletmelerin sayısından fazladır. Bu durum, çiftçilerimizin ülke çapında birden fazla kooperatife ortak olduğunu ve deneyim kazandığını gösterir.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri bireysel olarak ve birlikler kurarak ürünlerini ortakları adına en karlı bir şekilde değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Bazı kooperatifler ürünlerini kurdukları işletmelerde değerlendirerek pazarlamakta, bazı kooperatif ve birlikler de faaliyet gösterdikleri illerdeki özel sektöre ait işletmelere yine ortakları adına anlaşma yaparak pazarlamaktadırlar.

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin mal ve hizmetleri ile ilgili bilgileri toplamak, değerlendirmek ve yayınlamak, fuar ve sergilere katılarak tanıtımlarda bulunmak üretim ve pazarlamayı artırıcı çalışmalar yapmak amacıyla, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü bünyesinde Üretim ve Pazarlama Dairesi Başkanlığı kurulmuştur.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri arasında iletişim kurulması, özel ve kamu sektörü sayesinde ürünlerin tüketiciyle buluşturulması, üretilen mal ve hizmetlerin tanıtımının sağlanması amacıyla büyük kitlelere ulaşmak gerekmektedir. Bundan dolayı internet ortamında, sürekli güncellenen verilerle bu ihtiyaç karşılanmaktadır. Amaç doğal ve sağlıklı yollarla üretim yapan kooperatiflerin mamul maddelerini rahatlıkla pazarlayabilmeleri, piyasada hak ettikleri yerleri alabilmeleri, aranan ve güvenilir birer marka olmalarını sağlayabilmektir.

Türkiye genelinde 81 ilde Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri bir çok üretim dalında, doğal ve kaliteli üretimleri ile tüketiciye ulaşmaktadır.

Çizelge 39'da Türkiye genelinde 7 coğrafi bölgede Kooperatiflerin ürettiği ürünler gösterilmiştir.

Çizelge 39.Türkiye’de Kooperatiflerin Ürettiği Ürünlerin Bölgelere Göre Dağılımı

Ürün Sınıfı	Ürün Çeşidi	Üretildiği Bölge
Aromatik Bitkiler	Kekik, Defne, Adaçayı	Ege
Bal	Bal, Arı Sütü, Bal Mumu, Petek	Marmara,Karadeniz, Ege, Doğu Anadolu, İç Anadolu
Balık	Dalyan, Kültür, Alabalık, Sazan, Levrek, Yayın, Balık Ağı	Marmara,Akdeniz,Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Ege,
Fidan Ve Kesme Çiçek		Ege
Çam Fıstığı		Ege
Çay		Doğu Karadeniz
Et Ve Et Ürünleri	Et, Sucuk	Marmara,
Gül Yağı		Akdeniz,
Halı-Kilim		Marmara,Doğu Anadolu,Ege, Akdeniz,
Orman Ürünleri	Kereste	Akdeniz,Karadeniz,Marmara, Ege,
Konfeksiyon Dokuma		Doğu Anadolu,Akdeniz, Marmara, Ege,Karadeniz
Konserve		Ege
Mantar Kompost		Akdeniz,Karadeniz,İç Anadolu
Mermer		Ege
Meyve Suyu		Ege,Karadeniz
Meyveler	Elma, Ayva, Vişne, Portakal, Armut	Karadeniz,Ege
Pamuk		Ege, Akdeniz
Pirinç		Marmara,Batı Karadeniz
Salça		Marmara,Akdeniz,Ege
Sebzeler	Domates, Hıyar, Biber, Marul, Fasulye, Patlıcan, Havuç	Doğu Anadolu,Akdeniz,Ege, Marmara, İç Anadolu,
Süt Ürünleri	Beyaz Peynir, Kaşar Peyniri, Tulum Peyniri, Koyun Peyniri, Tereyağı, Lor, Çökelek, Yoğurt, Ayrın	Doğu Anadolu,Akdeniz,Ege, Marmara, İç Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu
Şarap		İç Anadolu
Şeker		
Şerbetçi Otu		Marmara
Un		Doğu Anadolu,Ege, Marmara, İç Anadolu,
Yumurta		Ege
Zeytin-Zeytinyağı		Akdeniz,Ege, Marmara

Kaynak : Teşkilatlanma Ve Destekleme Genel Müdürlüğü, 2006, Ankara

8.5 Ağrı İlinde Kooperatiflerin Üretim ve Pazarlama Hizmetleri

Ağrı İlinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin tamamı hayvancılık konusunda faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla kooperatiflerin işleyebileceği ürünler et ve süt olmaktadır. İlde et işleyen sadece kamu sektörüne ait et kombinası bulunmakta iken zarar etmesi nedeniyle kapatılmış ve satışa çıkarılmıştır. Ancak bugüne kadar alıcı çıkmamış ve adeta çürümeye terkedilmiş durumdadır. Kombinayı alma teşebbüsünde bulunan girişimciler de tesisi inceledikten sonra vazgeçmektedirler. Çünkü tesisin yeniden işleyebilmesi oldukça fazla masraf yapmayı gerektirmektedir.

Yine İlde süt işleyen bir fabrika varken et kombinası gibi zarar etmesi nedeniyle kapatılmış ve satışa çıkarılmıştır. Ancak yine tesisin faaliyete geçmesi çok fazla masraf yapmak gerektiğinden alıcı bulunamamıştır.

Ağrı İlinde özel sektöre ait 9 adet süt işleyen tesis bulunmakta ancak İl merkezinde kapatılan süt fabrikası dışındaki 8 adet mandıra mevsimlik çalışmaktadır. Bu mandıralar günde 10 ton süt işleme kapasitesine göre üretim izni almışlardır.

Ağrı İlinde ürün işleyecek hijyenik gıda işletmeleri yeterli olmadığından üreticiler kendilerine göre bir düzen kurmuşlardır. Hijyenik olmayan şartlarda üretilen gıda maddeleri piyasaya yine hijyenik olmayan şartlarda girmekte ve insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu şekilde üretilen gıda maddelerinin il dışına hatta ilde bulunan marketlere ve bakkallara satışı da mümkün olmamaktadır.

Özel sektöre ait işletme sayısı fazla olan illerde kooperatif ürünlerinin hammadde halinde bu işletmelere pazarlanması daha kolay olmaktadır. Ancak Ağrı İlinde gıda ürünlerini işleyen tesisler bulunmamaktadır. Bu yüzden kooperatiflerin ellerindeki hammaddeleri işlenmek üzere Ağrı'da bir işletmeye pazarlamaları mümkün olmamaktadır.

Ağrı'ya komşu illerde özel sektöre ait işletmeler bulunmaktadır. Kooperatifler bu işletmelerle temasa geçmişler ancak bugüne kadar herhangi bir satış yapılamamıştır. Bunun en önemli sebebi de ulaşım ve komşu illerdeki tarımsal potansiyeldir. İşletmeler kendi yörelerindeki hammaddeler yerine Ağrı'da ki kooperatiflerin ürünlerini haklı olarak tercih etmemektedirler. Bu durumda Ağrı İli kendi sorununu kendisi çözmesi gerekmektedir.

9. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Dünya genelinde pek çok farklı alanda faaliyet gösteren kooperatiflerin, Türkiye’de tarım kesiminin kalkınmasında ve tarıma dayalı sanayinin gelişmesinde çok önemli bir rol oynaması beklenmekte, kalkınma planlarında ve yıllık programlarda yer almakta, ancak yeterli düzeye çıkamamaktadır. Toplumsal gelişmede çok önemli rol oynayan sivil toplum örgütlerinden biri olan kooperatifler kamu ve özel sektör arasında geniş kitleleri temsil etmektedir. Özellikle kırsal kalkınma sürecinde kendisinden beklenen görevleri yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır.

Çiftçilerin, güçlerini gösterebilmek adına sahip olabilecekleri en önemli örgüt olan kooperatiflerin istenilen gelişmeyi sağlayabilmeleri için öncelikle kendi sorunlarına sahip çıkmaları gerekmektedir. Çiftçiler kendi sorunlarına yeterince sahip çıkmadıklarında kooperatifçiliğin gelişmesi için gerekli adımların atılmasında yetersiz kalacaktır. Kooperatifçilikte başarılı olmanın en önemli faktörü kendi sorunlarına sahip çıkma bilincinin gelişmesidir. Kooperatiflerde, özellikle ekonomik başarısızlığa neden olan en önemli sorunlar eğitim, finansman, örgütlenme, denetim ve mevzuattır. Bunların yanında kırsal bölgelerde faaliyet gösteren kooperatiflerde en önemli başarısızlık sebebi üyeler arasında ortaklık kurma, birlikte iş yapma bilincinin yerleşmemiş olmasıdır.

Kırsal bölgelerde eğitim seviyesi çok düşük olduğundan bu bölgelerde yaşayanlar kendi sorunlarına sahip çıkarak örgütlenmek yerine her şeyi devletten beklemek düşüncesine sahiptirler. Eğitimli olanların bir kısmı da sorunlara sahiplenmedikleri için ve geçmişte bir şekilde güç sahibi olmuş insanların ellerindeki rantı kaybetme korkusu sebebiyle kooperatifçilik gibi örgütlenmelerin gelişimi yeterli düzeyde değildir. Devletin artık bir takım yatırımlardan elini çekme eğiliminde olduğu günümüzde kırsal bölgelerin gelişimi için kooperatif gibi sivil toplum örgütlerinin varlığı daha fazla önemli olmaktadır. Kırsal bölgelerdeki kişilerin etkili bir güç durumuna gelme ve kendi sorunlarına çözüm bulabilecekleri inancını yerleştirmek gelişim için en önemli unsur olmaktadır.

Kooperatifçiliği belirli bir ideoloji ile özdeşleştirmek özellikle muhafazakar eğilimde olan çiftçi kesimi üzerinde olumsuz etki bırakmaktadır. Aracılık ve tefecilik yapan bir kısım tüccarlar ellerindeki ürünleri daha ucuza almak için çiftçilerin kooperatifçilikle güçlenmesini istememektedirler. Ülkenin tamamında özellikle de kırsal bölgelerde çiftçiler üzerinden rant elde etmek amacıyla bir kısım kötü niyetli insanların yönetim kurullarında yer bularak kooperatifleri kendi çıkarlarına kullanmaları da kooperatifçiliğe bakışı olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm uğraşlarına ve desteklemelerine rağmen ilerleme kaydedilememesi nedeniyle kooperatifçiliğin gelişmesi için çaba sarf eden yöre bürokratları da olumsuz etkilenmektedirler. Artık her isteyene kooperatif yerine nitelikli, gerçekten ortaklarına yardımcı olmak amacındaki girişimcilerin desteklenmesi için seçici davranılmaya çalışılmaktadır.

Kooperatiflerin devlet tarafını temsil eden en büyük destekçisi Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü ve İllerdeki temsilcileri Tarım İl Müdürlüğü Destekleme Şube Müdürlükleridir. Genel Müdürlük uygulamaya koyduğu projelerde bireysellik yerine örgütlenmeyi önemsemekte, kooperatifçiliği öne çıkarmaktadır. Uygulanan tüm destekleme projelerinde esas olan kooperatiflerdir. Aynı ve nakdi kredilerle kooperatifler desteklenmeye çalışılmaktadır. İllerde Destekleme Şube Müdürlükleri kooperatiflerle birebir ilgilenerek çok önemli işlevleri yerine getirmektedirler. Özellikle kırsal bölgelerde kooperatif yöneticilerinin tüm eksiklerini gidermekte ve işlemlerin aksamadan zamanında yürüyebilmesi için mesai kavramı tanımadan çalışmaktadırlar. Görevli personel sadece kendi üzerlerine düşen görevleri değil, yöneticilerin yapması gereken işlerin büyük bir kısmını da yapmaktadırlar. Kooperatiflerin kuruluş ve diğer işlemlerini yürüten Destekleme Şube Müdürlüğü'nün kooperatifler hakkında ki görüşlerine önem verilmelidir. Kuruluş etüt ve proje etütlerinde illerde çalışan personellerin görüşleri dikkate alınmalıdır. Destekleme Şube Müdürlüklerinde Ziraat Fakültelerinin Tarım Ekonomisi ve Tarımsal Yapılar ve Mekanizasyon Bölümü mezunları özellikle görevlendirilmeli, bunun yanında proje uygulamalarında ahır ve diğer inşaatların denetimlerinin sağlıklı yapılabilmesi için İnşaat Mühendisleri görevlendirilmelidir. Ayrıca yine projelerin uygulanmasında görevlendirilmek üzere Veteriner Hekim ve Zootečni bölümü mezunu Ziraat Mühendisi mutlaka görevlendirilmeli ve bu personeller mümkün olduğunca başka birimlerde

görevlendirilmemelidir. Personel alımı ve atamalarda yetkili birim olan Personel Genel Müdürlüğü personel dağılımını kurum ihtiyaçlarını dikkate alarak yapmalıdır. Çünkü özellikle kırsal bölgelerde personel yetersizliği ve sirkülasyonu çok fazla olduğunda başta Tarım İl Müdürleri olmak üzere idareciler çaresiz kalmaktadır. Zorunlu atamalarda personellerin daha rahat ve huzurlu görev yapabilmeleri için, personellerin atama sürelerine dikkat edilmeli ve talepler doğrultusunda atamalar zamanında yapılmalıdır. Yine zorunlu görevlerde tüm personellere eşit muamele yapılmalıdır. Ancak bu şekilde personellerden yeterli verim alınabilecektir.

Kırsal bölgelerde özel sektöre ait sanayi yatırımları çok yetersizdir. Bu bölgelerde üretim ve pazarlama sorunları nedeniyle girişimciler yatırım yapmakta çekimser davranmaktadırlar. Buradaki sorunları kırsal bölgelerdeki güvenlik, altyapı, büyük pazarlara ulaşım problemleri, nitelikli eleman bulamama ve benzeri sorunlar olarak sıralayabiliriz. Bu yörelerde çiftçi ürünleri değerlendirilememektedir ve ülke ekonomisine kazandırılmamaktadırlar. Kooperatifler ürünlerin değerlendirilmesinde de çok önemli bir etken olmaktadır. Çiftçilerin problemlerini en yakından tanıyan kişiler kooperatif yöneticileri yani yine kendileridir. Bu yüzden ürünlerin değerlendirilmesi için gıda maddelerini tüketiciye ulaştırma, işletmeler kurma ve işletme, dolayısıyla ürünlerin en iyi fiyattan pazarlanarak ortaklarına daha fazla kazanç sağlama görevi de kooperatiflere düşmektedir.

Ağrı İlinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin araştırılması sonucunda ortaya çıkan bulgular yukarıdaki görüşlerden hareketle tartışılmaya çalışılmıştır.

Ağrı İlinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri henüz gelişme aşamasındadırlar. Kooperatifçilik bilinci yeterince yerleşmemiştir. Kooperatifler sadece Bakanlık projeleriyle kredi kullanmak amacıyla kurulmaktadırlar. Kooperatifçiliğin asıl önemli yönü olan ucuz girdi temin etme, ellerindeki ürünleri pazarlama gibi çok önemli olan faaliyetler yapılamamıştır. Yapılan anketlerde kooperatiflerin %73,4 oranında Bakanlık projelerinden faydalanmak amacıyla kurulduğu görülmüştür.

Kurulan kooperatiflerin yöneticilerinden proje uygulayıp bitirenlerin kooperatifçilikten memnun olmadıkları görülmekte ve sebep olarak da çok uzun olan kuruluş ve uygulama aşamalarında her konuyla yöneticilerin uğraşmak zorunda kalmaları, ortakların çalışmalarla ilgilenmemeleri, hatta kendi üzerlerine düşen görevleri yerine getirmekte bile problem çıkardıkları söylenmiştir.

İlde kurulu bulunan 28 adet kooperatiften sadece 2'si ortaklarına gübre ve yem bitkisi tohumu sağlayabilmiştir. Kooperatiflerden 2'si ise Bakanlık projeleri vasıtasıyla ortaklarına gebe düve dağıtımını yaptıklarından ve bu hayvanların sigorta kapsamında olmalarından dolayı veterinerlik hizmetlerini yerine getirebilmektedirler. Yine 2 kooperatifin ortakları köylerindeki Tarım Danışmanlarının varlığı nedeniyle rehberlik hizmetlerini yeterli bulmaktadırlar. Proje uygulayan kooperatifler de yatırımları yeterli bulmaktadır.

Kooperatiflerin ortaklarına götürdükleri hizmetlerle ilgili olarak örnekleme yöntemiyle 15 kooperatifin yönetici ve ortaklarıyla yapılan anket ve görüşmelerde girdi temini %73,4 oranında, akaryakıt, temel gıda ve personel %100 oranında, veterinerlik ve rehberlik hizmetleri %75 oranında yetersiz bulunmuştur. Bu verilerden yola çıkarak Ağrı İlindeki Kooperatiflerin tam anlamıyla bir örgüt olabilmeleri için çok daha fazla zamana ihtiyaç bulunmaktadır. Bu zaman zarfında da kooperatif ortaklarına eğitim faaliyetleri verilmelidir.

Ağrı İlinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ortak ve yöneticileriyle yapılan ankette %20 oranında eğitim hizmeti verilmesi, %13,3 oranında rehberlik hizmetleri verilmesi, %26,7 oranında girdi temini ve %40 oranında ürünlerin pazarlanması istenmiştir. Bu verilere göre İldeki kooperatiflerin en önemli sorunu pazarlama olarak öne çıkmaktadır. Bunun nedeni de yörede çiftçilerin ürünlerini pazarlayabilecekleri tesislerin bulunmamasıdır. Pazarlamadan sonra en önemli eksiklik olarak da girdi temini ve eğitim görülmektedir. Gerçekten de İldeki tarım ve hayvancılık potansiyeli ile birlik ve kooperatiflerin durumları incelendiğinde, birlikte iş yaparak mevcut potansiyelin değerlendirilemediği görülmektedir. Dolayısıyla Ağrı'da ne kadar proje uygulanırsa uygulansın ürünler işlenip pazarlanamadığı ve yöre insanına birlikte

hareket etme, ellerindeki gücü olumlu hizmetlere yönlendirmeleri konusundaki bilinç aşılanmadığı sürece ortakların ve diğer çiftçilerin kooperatifçiliğe olan inançları zedelenmektedir.

Kooperatiflerin toplantı ve hatta genel kurullarına katılım yeterli değildir. Genel Kurullara en yüksek katılımın henüz Bakanlık projesi uygulamamış kooperatiflerde olması dikkat çekicidir. Bakanlık projesi uygulayan kooperatifler artık genel kurulu toplama ihtiyacı dahi duymamakta, genel kurullar toplansa bile çoğunluk zorlukla sağlanabilmektedir. Toplantılarda genel kurulu idare edecek, tutanak tutacak ortaklar bulunamamakta, yine burada iş Bakanlık temsilcisi olan Destekleme Şube Müdürlüğü personeline düşmektedir. Kırsal bölgelerde kooperatif kurulan yerlere danışmanlık yapacak, eğitim verecek personelin sağlanması ya da Tarım İl Müdürlüklerinde sadece bu amaca yönelik birimlerin oluşturulması gerekmektedir. Bunlar yapılmadığı takdirde buralarda uygulanan projeler ve yatırımlar amacına ulaşamayacaktır.

Ağrı'da kurulu bulunan aynı çalışma sahasındaki kooperatifler arasında işbirliği yoktur. Kooperatifler sadece kendi köy ya da beldelerine sıkışmış durumdadırlar. Diğer kooperatiflerle ortaklaşa iş yaparak ortaklarına daha iyi hizmetler vermek için henüz bir girişimleri olmamıştır. Ağrı'da kooperatifçilikte verim almak için üst birlik kurularak kooperatiflerin aynı hedeflere yönlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak ne kooperatif yöneticilerinin böyle bir girişimleri vardır ne de ortakların talebi vardır.

İldeki kooperatiflerin bütçeleri ortaklığa girişte alınması zorunlu olan aidatlardan ve eğer Bakanlık projesi uygulanabilirse, bu projelerden sağlanan kredilerden ibarettir. Bunun dışında kooperatiflerin özellikle kuruluş aşamasındaki tüm giderleri kooperatif başkan ve yöneticileri tarafından karşılanmaktadır. Bakanlık projeleri uygulama sonrası kooperatif işlemleri sağlıklı yürütülmediğinden ve ortakların ürünleri değerlendirilemediği için gelir artmamakta, dolayısıyla ortaklara herhangi bir kazanç sağlanamamaktadır. Kooperatiflere ortak yapılan çiftçilere yöneticiler sadece devlet tarafından para verileceği, işin çok karlı olduğu gibi sadece iyi yönler anlatılmaktadır. Ortaklarında sorumluluklarının olduğu ve destek vermeleri gerektiği anlatılmaktadır.

Kooperatifler Bakanlık projeleri dışında demirbaş alımı yapmamaktadırlar. Kooperatif demirbaşları proje uygulama aşamasında kredisi verilen işletme binası ve arsası, süt soğutma tankı, silaj makinesi ile yem kırma makinesinden ibarettir. Ancak bugüne kadar işletme binasını faal halde tutan, süt soğutma tankında toplayarak süt pazarlayan ve diğer demir başları aktif halde kullanan kooperatif bulunmamaktadır. Dolayısıyla yine yapılan yatırımlar hedefine ulaşmamış olmaktadır. Bu ekipmanların kullanılmamasının sebepleri Bakanlık projeleri uygulamalarında hayvan dağıtımı yapıldıktan sonra kooperatif yöneticileri elde edilen sütün pazarlanması için herhangi bir girişimde bulunmamaktadırlar. Yani kooperatifin faaliyeti ortaklara hayvan dağıtımından sonra sona ermektedir. Bunda yöneticiler kadar ortaklarında suçu vardır. Şöyle ki; ortaklar kuruluş ve proje uygulama aşamalarında sadece yöneticiler çaba sarf etmekte, ortaklar destek olmamaktadır. Ortaklar sorumluluklarını yerine getirmekte gerekli gayreti göstermemekte, sadece alacakları para miktarlarıyla ilgilenmektedirler. Kısaca yöneticiler proje uygulaması sırasında çok yorulmakta ve hayvan dağıtımından sonra artık uğraşmak istememektedirler. Başkada istekli bulunmadığından kooperatif faaliyetleri bitme noktasına gelmektedir.

İlde ürün işleme ve pazarlama konusunda faaliyet gösteren süt fabrikası ve et kombinası özelleştirme kapsamına alınarak kapatılmıştı. Özelleştirme kapsamına alınan Et ve Balık Kurumu AB normlarına uygun olarak sektörde düzenleyici rol üstlenmesi amacıyla özelleştirme kapsamından çıkartılarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu kapsamda, Ağrı'da bulunan et kombinası da Et ve Balık Kurumuna bağlanarak tadilat yapılması için ihale aşamasına gelmiştir. Öte yandan, Tarım Kredi Merkez Birliği Genel Müdürlüğü, Et ve Balık Kurumu Genel Müdürlüğü ve Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'nün işbirliği ile gerçekleştirilecek olan Sözleşmeli Besicilik Projesi'ne (TAR-ET)ilişkin protokol imzalanarak hayata geçirilmektedir. Proje kapsamında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 28 İl'de sözleşmeli besicilik yapılacak ve Et ve Balık Kurumu kombinalarında kesilecek olan etlere kilo başına 1 YTL. teşvik primi verilecek. 10 yıl sürecek olan proje ile yılda 6 bin besiciye iş imkanı sağlanması, 88 bin baş sığırın besiye alınması ve 20 bin ton ilave kaliteli et üretilmesi planlanmıştır. Üretici, Tarım Kredi Kooperatifine üye olarak büyükbaş hayvan kredisi alabilecek ve beslediği hayvanı Et ve Balık Kurumuna satabilecektir.

Özelleştirme kapsamına alınarak kapatılan süt fabrikasıyla ilgili herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Kooperatiflerin ürün pazarlama konusunda bir alternatifi olarak görülen bu tesisler birlik kurularak işletilebilir. Ancak hiçbir kooperatif bu konuda da girişimde bulunmamıştır. Yapılan araştırmada bu işletmenin tekrar faaliyete geçmesi yenisini kurmaktan daha fazla masraflı olduğu görülmüştür. Yöre çiftçisi hala bu tesisin yeniden devlet tarafından işletmeye açılmasını umut etmektedir. Bu umut olduğu sürece burada şahıs yada kooperatiflerin birlik oluşturarak başka tesis için girişimde bulunulması mümkün görünmemektedir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın uygulamaya koyduğu "Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı" Ağrı ilinde gıda işletmelerinin gelişmesinde yeni bir açılım olacaktır. Bu proje ekonomik ve alt yapı projeleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ekonomik projeler yörede yetiştirilen ürünlerin üretimi, paketlenmesi ve ambalajlanmasını yapacak işletmelerin kurulmasını kapsamaktadır. Bu projelerde kaynak %50 devlet, %50 girişimci tarafından karşılanmak üzere planlanmıştır. Bu projelere toplam tutar üst sınırı şahıs müracaatlarında 50.000 YTL, gurup veya şirket müracaatlarında 350.000 YTL' dir. Ağrı ilinde Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programına 2 adet süt işletmesi kurulması, 1 adet bakliyat paketleme, 1 adet ay çekirdeği paketleme, 1 adet tohumluk tahıl işleme ve paketleme ve 1 adet de yem fabrikası rehabilitasyonu olmak üzere toplam 6 adet proje müracaatında bulunulmuştur.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan sorunlardan hareketle bu sorunların çözümüne yönelik bazı öneriler aşağıda sıralanmıştır.

- Kooperatifçilikte sorunları çözüme ve etkinliği artırmanın en önemli yolu eğitimidir. Çiftçilerin büyük çoğunluğu kooperatifçilik konusunda yeterli bilinç ve bilgiye sahip değildir. Ülke genelinde gerçekleştirilecek olan eğitim çalışmaları ve kitle iletişim araçlarından yararlanılmalıdır. Bu şekilde kooperatif kurma, ortak olma ve kooperatifler aracılığıyla ürün pazarlama konuları özendirilebilir.

- Kooperatifçilik konusunda Tarım İl Müdürlüğü bünyesinde kooperatifçilik konularında uzmanlaşabilecek personel istihdam edilmeli ve özel kooperatifçilik birimleri kurulmalıdır. Çünkü kooperatiflerin kurulması, yürütülmesi ve özellikle de kredi tahsis işlemleri ile projelerde yaptırılan inşaatlar için gerekli personeller bulundurulmalıdır.

- Kooperatifler ve Birlikler üst örgütlerinde kurulacak uzman kişilerden oluşan ekipler tarafından izlenmeli ve denetlenmelidir. Özellikle kırsal bölgelerde uygun ve uzman personel yetersizliği nedeniyle sağlıklı bir kooperatif sistemi kurulamamaktadır. Üst birlikler kooperatiflerin en iyi şekilde işleyebilmesi için daha fazla görev üstlenmelidir.

- Kooperatiflerin işlemlerinin sağlıklı yürüyebilmesi için kooperatif yönetimleri gerekli müdür ve muhasebeci gibi personeli istihdam etmelidir.

-Kooperatif ve birlikler kuruldukları yöredeki ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması için gerekli tesisleri hazırlamalıdır. Kooperatif ürünleri pazarlanması uzman kişi ya da guruplar tarafından yapılarak ortakların ürünlerinin hak ettiği değerden ve daha sağlıklı bir şekilde piyasaya sunulması sağlanmalıdır.

-Kurulan kooperatiflerin devlet tarafından desteklenmesinden sonra işleyebilmesi için gerekli tedbirler alınmalı, devlete yük olmadan çalışmalarını sürdürmelidirler.

- Kooperatifçilik mevzuatı yeniden gözden geçirilmeli yoruma açık uygulamalar yerine daha net ifadeler bulunan gerekli mevzuat yayınlanmalıdır.

- Devlet tarafından yapılan destek ve ödemeler yeniden gözden geçirilmelidir. Doğrudan gelir gibi artık çiftçinin üründen elde edeceği gelire neredeyse ihtiyaç bırakmayan ödemeler yeniden düzenlenmelidir. Bu ödemelerde üreten değil arazisi çok olan kazanmaktadır.

- Yine yapılan destekleme ve prim ödeme faaliyetleri nedeniyle Tarım İl Müdürlükleri adete birer banka şubesine dönüştürülmüştür. Kurumdaki teknik personel araştırma geliştirme ya da denetleme yapmak yerine bilgisayara kayıt giren ve hak ediş yapan memurlar haline gelmişlerdir. Tapu ve kadastro çalışmaları sağlıklı bir yapıya kavuşmadığından Tarım İl Müdürlüklerinde zaten yetersiz bulunan personel üzerindeki yük daha da artmıştır. Özellikle arazilerde yapılan tespitlerde personel ile vatandaş karşı karşıya gelmektedirler. Kimi zaman arazide personelin güvenlik sorunları dahi ortaya çıkmaktadır.

-Ağrı İlinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin başarıya ulaşabilmeleri için ortak iş yapma bilincinin yerleşmesi gerekmektedir. İldeki kooperatifçilik sadece Bakanlık kredisi kullanmak için kurulan örgütler olmaktan çıkarılmalıdır. Bu sağlanmadığı sürece kredi kullanana kadar ömrü olan niteliksiz oluşumlar olarak kalacaktırlar. Kooperatifler kuracakları birlikler ile daha fazla ve farklı faaliyetlerde bulunan tüzel kişilikler haline gelmelidirler.

-Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'nün uygulamaya koyduğu yatırım projeleri ve Kırsal Alanda Sosyal Destek Projeleri (KASDEP) ile kooperatifler desteklenmektedir. Bu projelerle yörenin şartlarına göre üretim kaynakları çiftçilere ulaştırılmaktadır. Ancak özellikle kırsal bölgelerdeki çiftçiler bu üretim kaynaklarını yeterince verimli kullanamamaktadırlar. Yapılan desteklemeler üretime dönük tesisleşme olmadığı için sadece ferdi satışlarla ya da süt gibi ürünler depolanarak aracılar vasıtasıyla piyasaya sunulmaktadır ve kooperatif ortağı çiftçiler üst yeterli gelir elde edememektedirler. Ağrı İlindeki kooperatifler bu projeler sonucunda ürünlerini daha karlı bir şekilde değerlendirebilmek için daha iyi kurumsallaşarak ya özel sektör girişimcilerini yatırım yapmaya özendirilmeli ya da kendi tesislerini kendileri kurmalıdır. Kendi tesislerini kurmak belki ilk başlarda zor gelebilir, ancak kimseye muhtaç olmadan daha verimli işletmeler kurulabilir.

- Ağrı ili gibi yörelerde kurulacak kooperatif üretim işletmeleri ürünlerin işlenmesinin yanında işsiz nüfusun çok olduğu, terör ve işsizlik gibi çeşitli sebeplerle oluşan göç olgusunu da önlemede faydalı olacaktır. Bu bölgelerde kurulacak

işletmelerde işlenecek hammadde ve tesislerde istihdam edilecek işgücü kolaylıkla sağlanabilecektir.

- Bakanlık projelerinden yararlanan çiftçiler kendilerine verilen hayvanlardan maksimum düzeyde faydalanamadıkları için en kısa zamanda elden çıkarma eğilimindedirler. Kurulacak tesislerde hammaddeler işlendiği taktirde çiftçilerin en son düşüneceği hayvanları elden çıkarmak olacaktır. Böylece yörede damızlık hayvanlarında üretilmesine katkı sağlanacaktır.

- Ağrı ilindeki hayvan potansiyeli düşünülerek değerlendirilmesi için canlı hayvan borsası kurulmalıdır. Böylece ilde yetiştirilen hayvanlar daha modern şartlarda pazarlanarak hak ettiği değerden satılabilecektir. Ayrıca bu borsada tahıl ve yem bitkilerinin de satılabilmesi mümkün olacaktır.

- Kooperatiflerin kuracağı işletmeler yöreye özgü gıdaların kaybolmaması üretimlerinin devam etmesi açısından da önemlidir. Ayrıca bu ürünler daha sağlıklı ortamlarda üretilerek piyasaya sunulur. Böylece insan sağlığını tehdit edebilecek unsurlar ortadan kaldırılarak güvenilir gıdaların üretilmesi sağlanmış olacaktır.

- Kooperatiflerin üreteceği gıdaların pazarlama işlemlerinde de kolaylıklar sağlanabilecektir. Ambalajlama ve satış kişilerin tek başlarına yapabilecekleri bir işlem değildir. Bu yüzden kooperatifler vasıtasıyla ürünler sağlıklı ortamlarda ambalajlanarak piyasaya sunulacak ve ürünlere talep artacaktır. Kooperatiflerde istihdam edilecek pazarlama elemanları ile ürünler kolaylıkla pazarlanabilecektir. Örneğin Ağrı İli Doğubeyazıt ilçesinde bulunan gümrük aracılığıyla burada üretilen gıdalar Ortadoğu ve Türk Cumhuriyetlerine ihraç edilebilecektir.

KAYNAKLAR

Anonymous, 2001., “Tarımsal Amaçlı Kooperatiflere Kullandırılacak Kredilere İlişkin Yönetmelik” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Resmi Gazete, 24474; 26/07/2001 Ankara

Anonymous, 2001., “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler” Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara

Anonymous, 2001., “İstatistiki Veriler” Türkiye Milli Kooperatifler Birliği,Ankara

Ergin,T., 2001 “S.S.Kırklareli Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliğinin Kooperatifçilik ve İşletmecilik Açısından İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi,Tekirdağ.

Anonymous, 2002., “Ağrı İli Altyapı Durumu” İl Planlama Müdürlüğü, Ağrı.

Anonymous, 2003., “Sorulu-Cevaplı Tarımsal Kooperatifçilik” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü,260 s.Ankara

Anonymous, 2004., “Ağrı Sanayi Potansiyeli ve Yatırım Alanları Araştırması” Sanayi Ve Ticaret Bakanlığı Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara

Anonymous, 2004., “2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçları” Devlet İstatistik Enstitüsü,Ankara

Anonymous, 2005., “Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi Uygulama Esasları” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Ankara

Anonymous, 2005., “2005 Yılı Çalışma Raporu” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Ağrı İl Müdürlüğü, Ağrı

Anonymous, 2006., “Döner Sermaye İşletmesi 2006 Yılı Katkı Payları” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Ağrı İl Müdürlüğü, Ağrı

Aydın,R., Erengil,T. ve Öğüt,A., 2001, “Kooperatifçilik” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü,242 s.Ankara

Çıkm,A., 2005 “Çiftçiler Neden örgütlenmeli” [http://www.tarim.gen.tr/ web/ articles. asp?id=293](http://www.tarim.gen.tr/web/articles.asp?id=293) , 04.06.2005

Çıkm,A., 2006 “Türkiye Tarımsız, Tarım Kooperatifsiz Kalkınamaz” <http://kalkinma.org/?goster.asp?sayfa= makale&id=87>, 04.01.2006

Gül,U. ve Köksal Ö., 2004 “Çiftçi Örgütlenmelerinde Yayım” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, TEAE Yayınları, TEAE Bakış, Sayı 5, Nüsha 4, Ankara

Higgins, J.B., 1944 “The Co-Operator” Vol. 18 No 5, London

İçöz,Y., 2004 “Dünyada ve Türkiye’de Kooperatifçiliğin Gelişimi” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, TEAE Yayınları, TEAE Bakış, Sayı 6, Nüsha 4, Ankara

İnan,İ.H., 2004 “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli” İstanbul Ticaret Odası,İstanbul

Mülayim,Z.G., 1999 “Kooperatifçilik” Yetkin Yayınları, 570s. Ankara

Özdemir,G ve Başaran B., 2005 “Trakya Bölgesi’nde Süt Pazarlamasında Kooperatiflerin Yeri ve Önemi” Dünya Gıda Dergisi, İstanbul

Yercan,M., 2003 “Tarım Kooperatifleri” Çiftçi Broşürü, No:34, İzmir

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında Bolu ili, Mengen ilçesinde dünyaya geldim. İlk ve orta eğitimimi aynı ilçede, lise eğitimimi Ankara Laborant Meslek Lisesinde 1989 yılında tamamladım ve aynı yıl Kastamonu İl Kontrol Laboratuvar Müdürlüğünde Laborant olarak göreve başladım. 1997 yılında Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Veteriner Sağlık Önlisans programını, 2000 yılında Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, kamu Yönetimi Bölümünü bitirdim. 2004 yılında Ağrı Tarım İl Müdürlüğü'ne destekleme Şube Müdürü olarak atandım. Halen aynı kurumda görev yapmaktayım.